

ANYANYELVI JUNIÁLIS
SZÉPHALOM, 2011. JÚN. 17–19.

Édes Anyanyelvünk

2011. JÚNIUS

XXXIII. ÉVF. 3. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Málnási Ferenc:
125 éve született Tóth Árpád

Baksa Péter:
Széchenyi és a szó hitele

Balázs Géza:
Kicsinyítés, becézés

Buvári Márta:
Magasságában, tekintetében

Kemény Gábor:
Rakásol

Dóra Zoltán:
Úgymond

Horváth Péter Iván:
A divat igazából arról szól,
hoggy trendi

H. Varga Márta:
És Ön kinél *bankol*?

És: nyelvi tanácsok,
új szavak, nyelvi játékok

Ybl Miklós: Kazinczy Emlékcsarnok
Sátoraljajhely (Széphalom)

É
A

ANYANYELVI JUNIÁLIS

Sátoraljaújhely, Széphalom, 2011. június 17–19.

A háromnapos rendezvényen reggeltől estig tudományos, kulturális, szórakoztató és sportrendezvények zajlanak. A rendezvényhez kapcsolódik a múzeumok éjszakája is.

A tervezett program 2011. június 17. (péntek)

Délelőtt:

Az Anyanyelvpolók Szövetségének nyilvános elnökségi ülése a múzeum színháztermében (erre busz indul Budapest-ről, a busz késő délután visszaindul)

Délután:

Tárlatvezetések a kiállítások rendezőivel (Titkok titka, A magyar szó világa, Nyelvújítás, A nyelvművelő mozgalom, Akadémiai terem)

A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport nyilvános ülése Anyanyelvi váltóverseny (Múzeumkert)

Este:

Tetten ért szavak. Különkiadás. Irodalmi, nyelvi összeállítás. Közreműködnek Kazinczy-díjasok, szónokverseny-győztesek, versmondók, irodalmárok, nyelvészek. A műsört szerkeszti: Balázs Géza.

Helyszín: a múzeum nagyszínpada

2011. június 18. (szombat)

Délelőtt:

„Nyelv és lélek”. A magyar nyelvi kultúra nagy alakjai Az Anyanyelvi Konferencia (A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága) előadásai

Pomogáts Béla: Lőrincze Lajos; Kiss Jenő: Benkő Loránd; Péntek János: Szabó T. Attila; Kántor Lajos: Illyés Gyula; Fráter Zoltán: Karinthy Ferenc; Máté László: Márai Sándor; Balázs Géza: Kosztolányi Dezső

Délután:

Az ASZ ifjúsági szervezetének bemutatkozása Múzeumismereti vetélkedő

A Magyar Nyelv Múzeuma kuratóriumának találkozója

Este:

Múzeumok éjszakája: fáklyás felvonulás, szalonnasütés, borkóstolás (Kazinczy- emlékkert)

2011. június 19. (vasárnap)

Délelőtt:

Tájismereti verseny (Sátor-hegy, Sátoraljaújhely), kirándulások

Szállás, ellátás: A szállást/étkezést mindenkinek magának ajánlatos előre biztosítani. A szervezőbizottság segítséget nyújt sátoraljaújhelyi és széphalmi szállodai, kollégiumi, valamint fizetővendéglátó-szálláslistával. Ezek elérhetők a www.nyelvmuz.hu honlapon is. *Belépődíj:* A múzeumba, az emléksarnokba és a sátoraljaújhelyi Kazinczy Múzeumba háromnapos kedvezményes belépőjegy váltható. *Honlap:* www.manyszi.hu, www.nyelvmuz.hu

A találkozó rendezői: A Magyar Nyelv Múzeuma, Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége, Anyanyelvpolók Szövetsége, Anyanyelvi Konferencia, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Nkft., Kazinczy Társaság, Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport

TARTALOM

Anyanyelvi juniális	2
Málnási Ferenc: „A Végtelen Fény milliomm karátja...” 125 éve született Tóth Árpád	3
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Kultúra, műveltség és könyvtárlátogatás.	4
Baksa Péter: Széchenyi és a szó hitele	4
Balázs Géza: Kicsinyítés, becézés	5
Kovács Zoltán: Szórendi furcsaságok.	6
Buvári Márta: <i>Magasságában, tekintetében</i>	6
Kemény Gábor: Új szavakat tanulok. <i>Rakásol</i>	7
K. G.: <i>Egyre inkább gyakoribb</i> a kétszeres fokozás	7
Dóra Zoltán: <i>Úgymond</i>	8
Holczer József: <i>Rézgaluska, rézpaplan</i>	8
Horváth Péter Iván: A divat igazából arról szól, hogy trendi	9
Fodor István Ferenc: Nagyanyám <i>untercikje</i>	10
H. Varga Márta: És Ön kinél <i>bankol?</i>	11
Büky László: Mi van a nemzettudat ernyője alatt?	12
B. G.: www.manyszi.hu	13
Makkai Ádám köszöntése	14
Kelemen Livia: „ <i>Mennyé má!</i> ”	14
Grétsy László: Az anyanyelv éltet, erőt ad!	15
Wacha Imre: Deme László méltatása.	16
Pomogáts Béla: <i>Eltávozott egy barát</i>	16
Hírek, események.	17
Pontozó	18
Új szavak, kifejezések (65.)	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek.	20

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvpolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.

Honlap: www.anyanyelvpolo.hu

(vagy: www.anyanyelvpolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvpolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu,
fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444
További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt. és Könyvtárellátó Kht.
Ára: 200 Ft.

Az Anyanyelvpolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Tagdíj: 1500 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1000 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvpolók Szövetsége,
1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.
Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:
Balázs Géza, Bencédy József,
Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),
Grétsy László, Kemény Gábor, Maróti István

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

a Nemzeti Erőforrás
Minisztérium,

valamint

a Nemzeti Kulturális Alap

segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.

Telefon: 330-7186, 06 20 473-4084

Nyomás: mondAT Kft.

„A Végtelen Fény milliom karátja...”

125 éve született Tóth Árpád

Tóth Árpád (1886–1928) a Nyugat nagy nemzedékének tagja, a súlyos tüdőbetegség és a nyomor határát súroló szegénység nyomta rá bélyegét szinte egész lírai termésére. „A betegség korán kiemelt őt profán világunkból... ezért tudott megmaradni tiszta költőnek és makulátlan művésznek” – írta róla Babits Mihály (Írók két háború között. Nyugat, é. n. 254).

Költői pályájának, egyben az impresszionista költészetnek egyik mintadarabja a *Kőrüti hajnal* (1923), melynek szövegmondatait ötös sorokba, öt szakaszba rendezte a költő.

A szövegösszetartó erőt, a kohéziót az teremti meg, hogy a napszakváltás ősi metaforikáját használva szól a hétköznapi világ szépségeiről és csodájáról, a színesedő és hangosodó nagyváros hajnali látványáról. A költő néhány pillanat benyomásából, a hajnali színváltozatok villanásaiból kelti életre a város képét, ébredő életét.

Mindezt a szövegmondatok tartalmi-logikai, inkább mellérendelő viszonyban álló kapcsolatai tárják az olvasó elé. Birto- kos személyjelek segítik a szöveg megszületését: *porában, zsa- rátja, szennyén, karátja, kontyában, kincse, virága, pacsirtái, sínjén, kezére*. A határozott névelős szavak segítségével a költő mintha az olvasóval együtt szemlélné, csodálná a körúton kibontakozó hajnalt. Csupán az *egy kirakatban* és az *egy nyak- kendő* határozatlan névelős szavak villantják fel az ismeretlen világot.

A jelentéstani elemek is a szöveg megértését szolgálják, pl. az ellentétes szavak, szószerkezetek:

„Vak volt a hajnal, szennyes, szürke...
Üveges szemmel aludtak a boltok” ↔ „...kigyúlt
A keleti ég váratlan zsarátja.
Minden üvegre száz napocska hullt”

Az egész költemény mélyebb értelme ebből az ellentétből fakad: a hajnali álmos állapot és a nappali világosság józansága között feszül.

Felsorolással ismerjük meg azokat az elemeket, melyek sokszor azonos mondatrészként a mondanivalót sokoldalúan világítják meg: *hajnal, boltok, vicék, tűzfal, száz napocska, kirak- kat, nyakkendő, harangok, villamos...*

A költemény címe a szöveg egészét képviseli, röviden és tömören idézi fel az egész szöveget. A két főszereplő a körút és a hajnal, az ő arcuk, színük, hangulatuk változik: a vak hajnal, az álom vált át eleven életre, napfényre, pacsirták zengésére, de egy újabb jelre – „bús gyárszirána bűgött”, „villamos jaidult” – elfelejti örömét, mámorát.

A szöveg a szerző monológja. Tóth Árpád már egy korábbi versében, a *Hajnali szerenádban* is „nagy impresszionistának” nevezte a hajnalt, mely „ezüst ónnal szeszélyes felhőt rajzol és álmodozva pingál enyhekéket”.

A szöveg valóságos világkép, az első versszak a közömbös szintelenség, szürkeség elidegenítő képzetét, kísérteties han- gulatát teremti meg: „Vak volt a hajnal, szennyes, szürke..., Üveges szemmel aludtak a boltok..., a vad kővidék / Felvert porában az álmos vicék” söpörtek. A 2–4. szakaszban a fény felragyogásának néhány perces bűvöletét kapjuk.

Az utca képe megváltozik, a nagyvárosi környezetben két tűzfal között megjelenik, „kigyúl a Végtelen Fény milliom karátja”, de az „aszfalt szennyé” emlékeztet még az elmúlt világra. „Bűvölten állt az utca” – s az olvasó is, aki szinte látja, hogy a felragyogó napfényben zöld, fehér, lila színek kezdenek ragyogni, s az impresszionista érzékelésnek megfelelően zenei motívumokkal olvadnak össze: „a színek víg pacsirtái zengtek: / Egy kirakatban lila dalra kelt / Egy nyakkendő...” Am „a ha- rangok is felmerengtek”, s az 5. szakaszban az áhítatos csendet kellemetlen hangok törnek meg: „Bús gyárszirána bűgött”, „vil-

lamos jaidult”. Elmúlt a hajnali percek mámor, „a józan ro- bot”, a valóság elfeledtetni velünk az élet, a létezés szépségét, az ember elfásul, nem a természetbe, az égi távlatokba néz, ahol számon tartják az igazakat, pl. a munkáslányt, mert a Nap megtisztelő kézcsókjában a fáradt, robotoló embernek, a beteg költőnek az együttérzése is jelentkezik. A természet nagy kör- forgásának egyetlen kiszakított mozzanata, az idő múlása és ennek késleltetése a valóságban lehetetlen, de a művészetben talán elérhető – sugallja a költő. „Harmonikus egységet teremt a külső világ ábrázolása és az ember legbensőbb érzéseinek ki- fejezése között, a vers középpontjában az ember áll, aki átéli a nagyváros ébredésének élményét. Kora jelenét tagadja meg, a józan robot világát, mely vakká teszi az embert, s amelyben csak pillanatra villan fel egy teljesebb, emberhez méltóbb és szebb élet hajnali ragyogása” (Vargha Kálmán).

A költemény szövege magyar nyelvű, mai, írott, érzelemki- fejező, szépirodalmi mű.

A stílusa is szépirodalmi. Az írásképp stílusértékű mozzana- ta a Végtelen Fény szókapcsolat nagybetűs írása, a tulajdonne- vesítés.

Rosshangzású szavak teremtik meg a szöveg hangulatát: *vak, szennyes, szürke, üveges szem, por, dzsinnek, szenny, robot, jaidult*. S a változást a jóhangzású szavak, kifejezések hozzák: *zsarát, száz napocska, Fény, bűvölten, akác, napfény, pacsirta, harangok, arany csók*. Érzelmileg is festik a szöveg jelentését a hangutánzó és a hangulatfestő szavak: *lomhán söpörtek a vicék, pacsirtái zengtek, a harangok felmerengtek* (a harangzúgást a magas és mély hangok váltakoztatásával szinte hallhatóvá tes- zi: „*tompa, telt / Hangon ... felmerengtek*”), *gyárszirána bűgött, villamos jaidult*. A hangulat megteremtéséhez hozzájárulnak, azt fokozzák az alliterációk: *vak volt, szennyes, szürke, tompa, telt*. A jambikus sorok a b a b rímekkel sorakoznak a versben:

Vak volt a hajnal, szennyes, szürke. Még

- - | ~ - | - - | - - | ~ - |

Üveges szemmel aludtak a boltok,

~ ~ | - - | - ~ | - ~ | ~ - | -

A szavak szótári jelentésére ráépül az érzelmi-hangulati többletjelentés: *vak hajnal, üveges szem, aszfalt szennyé, Végte- len Fény* (ennek megjelenése után új arcát mutatja a város, cso- da történt!), *zsarát* (riasztó hangulat!), *napocska* (gyöngéd ki- csinyítés, simogatás), *milliom karát* (választékos, régies hangu- lat), *bús gyárszirána, józan robot* (vége a varázslatnak!), *sovány akác* (asszony-alakra emlékeztető látomás).

Az összetett szavak jelentéssűrítéssel, tömörítéssel alakít- ják a stílust: *kővidék, rosszkedvű, tűzfal, napfény, nyakkendő, gyárszirána, munkáslány*.

A szóképek, nyelvi képek közül az *üveges szem, vad kővidék, zsa- rát, napocska, konty, kincs* metaforákat említsük. Egyetlen hasonlat teremt érzelmi, kísérteties hangulatot, amikor a szür- kületben mozgó alakokról ezt olvassuk: „*az álmos vicék, / Mint lassú dzsinnek, rosszkedvű koboldok*”... A hasonlat mellé meg- személyesítések sorakoznak: *aludtak a boltok, bűvölten állt az utca, az akác részegen szitta be a napfényt, a nyakkendő dalra kelt, a villamos jaidult, indult a józan robot*, a Nap pedig a mun- káslánynak ajándékoz egy boldog pillanatot a tegnapi és a mai nap szürkesége között. A költeményben a tárgyaknak ember- arcuk, lelkük van. A negyedik strófában a színek és a hangok összeolvadnak, a látás és a hallás útján érzékelt jelenségek ke- verednek a szinesztéziában: *a színek víg pacsirtái zengtek, egy ki- rakatban lila dalra kelt egy nyakkendő*. (A fények és a színek a vers világának fontos építőelemei: *vak – fény, szürke – színes, arany*.)

A szöveg mondatai kijelentő mondatok, a tárgyilagos köz- lés eszközei, de érzelmi-hangulati elemekkel telítődnek, s ez a hangulat az olvasót is magával ragadja.

A vers a költő történet-elbeszélése, felcsillan benne egy új, közösségi lét reménye, lehetősége, s azért is emlékezzünk rá, mert szomorú életéből mégis a másokat vigasztaló művészi szépség sugárzik.

Málnási Ferenc

Kultúra, műveltség és könyvtárlátogatás

Az 1956-os forradalom diákjai legelőször az egyetemi élettel kapcsolatos követeléseiket fogalmazták meg. A Természettudományi Karon, a TTK-n a nyelvi képzést akarták megváltoztatni. A kötelező orosz nyelv helyett inkább választható idegen nyelvet akartak tanulni. Ez ma természetes, de akkor komoly politikai fegyverténynek számított. Nem sokkal előtte elképzelni sem volt lehetséges ilyen kívánságot. Ennél is merészebbek voltak a természettudományok hallgatói – a magyar nyelvtant és nyelvvédelmet akarták kötelezővé tenni. Voltak persze olyanok is, akik aggodalmaskodtak. Félték attól, hogy a békésen kezdeményezett célokat sem érhetik el, de mindenki akarta, egyetértett a javaslatokkal. Ezek végül nem teljesülhettek az adott körülmények között. Az események sodra túlhaladta a diákok kulturális igényeit, már az ország függetlenségét követelték, ami fegyveres szabadságküzdelemmé fejlődött. Az 1956. október 23-át megelőző nap éjszakába nyúlóan formálódó 16 pontja között már nem szerepeltek a TTK nyelvi követeléselei. A Műszaki Egyetem hallgatói ekkor már nem nyelvi kérdésekkel foglalkoztak. Igaz, az orosz csapatok kivonása amúgy is biztosíthatta volna a szabad nyelvtanulás lehetőségét. Ezt az igényt még a forradalmat eltipró november 4-i orosz támadás után is kielégítették, már a következő tavasszal, az új tanítási év kezdetétől megvalósult az idegen nyelv választhatósága. A korábban kötelező marxizmus és a többi ideológiai tantárgy – nagy meglepedésünkre – felmentéssel kikerült a vizsgatárgyak közül. Ennek bizonyossága az én indexemben is olvasható. A forradalmat kezdeményező diákokat először még nem merték zargatni a kérdéses tantárgyakkal. Később azonban „visszaszavárogtak” ezek a jogtalanságok. A következő diplomáim megszerzése során csak azért úsztam meg a marxizmus és a többi ideológiai tantárgy tanulását, mert bemutattam az első okleveletem, aztán a következőket is, amelyekkel igazolhattam, hogy megvannak a sikeres vizsgáim. A továbbiakban már csak az okleveleim, majd tudományos fokozatom sorszáma ellenőrizték.

Megalapozott kétségeim voltak afelől, hogy a gondos ellenőrök a sorszám szerint számba vett, oklevelekkel hivatalosan igazolt tudományaim nevét és jelentését ismerik. Ezek mind gyanús nevű területek voltak. Mint például matematika, matematikai nyelvészet, társadalomtudomány, nyelvtudomány, történettudomány és hasonló zavaros, felesleges dolgok, amelyek indokoltan borzolják a jóra való ember idegeit. Legfőképpen a tanulatlanokét. Nem célszerű ezeket előttük említeni. De tényleg csak azokét?

A közhangulat igazából a tanulatlanságot szereti, miközben dicséri a műveltséget és a tudást. Értelmiséginek tartja azt is, aki a felmérések szerint egy év alatt legfeljebb egy könyvet olvas el, bármilyen témában is. Az ilyen nem ismeri a nevét Nemzeti Könyvtárunknak, s természetesen nem is látogatja – igaz, hogy felvilágosult országokkal ellentétben, amelyekben ingyenes a belépés, nálunk ezt csak borsos díjért teheti meg. Derék polgártársaink naplopásnak, ártalmasnak, zavarónak tartják az olyanokat, akik érdeklődést tanúsítanak az olvasás, a művészetek iránt. Gyanús az, aki nem értelmes dolgokról, vagyis evésről, ivásról – ivászatról –, betegségeiről, trágárságokról cseveg nagy élvezettel, és megköveteli, hogy az övéhez hasonló gyönyörűséggel hallgassák. A legveszedelmesebb az, aki újat alkot, ahelyett hogy elfogadná mások viselkedésének gépies utánpótlását, mint a normális emberek. Nem is szabad eltérni az effélettől. Az ilyen emberek gyorsan haladnak a számárlétrán, előbb-utóbb méltán vezető szerepet kapnak, és azokat az előbb említett kellemetlen alakokat üldözik, igyekeznek a kedvüket és főként a lehetőségüket elvenni, majd a másvilágra küldeni őket. A hatalom az ő kezükben van. A tanulatlanok, a látszatot kedvelők, a minden áron, hazugságok árán is győzni akarók vannak az ítélethozatal posztjain is. A káromkodó ügyvéd. A bíró, aki kikéri magának a könyvtár ismeretét. Aki nem tudja a doktorátus és a kandidátus fogalmát megkülönböztetni, de ítélkezik arról, aki nála többet tud. Tegyük ellene! De hogyan?

Berényi Zsuzsanna Ágnes

Széchenyi és a szó hitele

Kétszázhusz éve, 1791. szeptember 21-én született Széchenyi István. Az évforduló alkalmából Naplóját lapozgatom (Gondolat, Bp., 1978). A Magyar Tudós Társaság alapítása körüli idők bejegyzéseit böngészgetem, a nyelvről szólókat keresgélem. Vele örülök, amikor ezt írja: „...a lelkesültségnek minő fokára emelhetné az ember a magyarokat, ha a nemzeti nyelvet tanulnák, s ezzel úgyszólván életűeknek és küzdésüknek értelmet adna” (1821. január 5.).

Ez a lelkesedés vezette arra, hogy pár év múlva – Felsőbüki Nagy Pálnak a nemességet korhólló szavait hallva – felajánlja birtokai egy évi jövedelmét a magyar nyelv művelésére létrehozandó Akadémia céljára.

Alig telt el egy hét, 1825. november 15-én már a következő bejegyzést tette: „A legtöbb baj a világon onnan származik, hogy az emberek nem értik egymást. Én még soha életemben nem láttam oly tisztá és világos írást, melyet ne lehetett volna különféle módon értelmezni. És ez a nyelv tökéletlenségéből származik; mert egyik nyelv sem alkalmas arra, hogy tisztán és határozottan fejezzük ki, amit mondani akarunk, és amit érzünk. Meggyőződésem azonban, hogy az emberek fel fognak még fedezni valamit: (hogy mi az, nem tudom, ha tudnám, megmondanám), aminek segítségével eszméiket majd kristályos tisztasággal közölhetik.”

Nagy kérdés: a nyelv, a szöveg, a beszéd hitelessége, igazságtartalmának objektivitása, a jelentés egyértelmű volta –

mindenki számára. Különösen aktuális volna ma, amikor szándékoltan a nyelvi manipuláció sokféle változatával él a világ. Van-e olyan kommunikációs eszköz, amely alkalmas arra, hogy „tisztán és határozottan fejezzük ki, amit mondani akarunk, és amit érzünk.”

Széchenyit is tovább foglalkoztatta a gondolat. Végül a számokban vélte megtalálni a megértés egyértelműségének kulcsát. 1826. június 18-án tett naplóbejegyzése: „A nyelvek tökéletlenségéből fakad a legtöbb baj, és a legnagyobb időpazarlás a világon. Nincs olyan szó, mely más szavakkal összetéve, vagy akár magában is, jelentését ne változtatná. Innen minden per, homályos törvények etc. Érzem, fel fognak még találni valami módot számokkal írni úgy, hogy amit leírtak, örökre és minden fogalomra matematikailag mindig azonos marad.”

A számoknak valóban van objektivitása; azonban a számokkal is lehet manipulálni, vissza lehet velük élni. Egyébként is: minden ember más. Mi marad? Milyen lehetőség? Fellapozni Széchenyit, olvasgatni, gondolkodni: miként tudjuk „kristályos tisztasággal” közölni eszméinket, gondolatainkat. Követni abban is, hogy „a nemzeti nyelvet tanulnák” a magyarok; felfedezni szépségeit, nyelvi leleményeit, humorát. S természetesen példák is kellenének, különösen a hangzó beszédben, a kommunikációs eszközökben a tiszta, szép, szabatos, magyaros beszédre.

Baksa Péter

MIÉRT ÉRDEKES?

Gyermekecske, gyermekcske, gyermekcse

Kicsinyítés, becézés

Antropológiai nyelvészeti jellemző a kicsinyítés és nagyítás. Ez azt jelenti, hogy az ember sajátja, valószínűleg minden nyelvben létező jelenség. Egyik bizonyítéka álmainkban bukkan fel, amikor kisebbnek vagy éppen nagyobbak álmodjuk, látjuk magunkat – s álmaink bizonyos képei (ha elfogadjuk Jung kollektív tudatalatti elképzelését) összemberiek, illetve korábbi korok maradványai. A kicsinyítésre és nagyításra a nyelvek különféle eszközökkel dolgoztak ki.

Litotés, extenuáció, deminutivizáció

Már a klasszikus retorika is fölfigyelt a jelenségre. Cornificius *litotés*nek nevezte el a csökkentő-kisebbitő alakzatot, amelyet azért alkalmazunk, hogy elkerüljük a dicsekvést. A rómaiaknál *extenuáció* (vékonyítás, kisebbítés) a megnevezése. A köznyelvben is sűrűn élünk vele: „Egy másodperc, és ott vagyok...” (Lehet az öt perc is.), „Egy kis helyet kérek.” (Pontosan akkorát, amelyen elférek.) A kicsinyítés nyelvi kifejezőeszközei lehetnek olyan szavak, amelyek kisméretű dolgot, tárgyat, kis intenzitású fogalmat jelölnek (mondhatjuk úgy is, hogy „megfosztanak” vagy „lefelé fokoznak”, pl.: *törpe, pillanat, semmi*), valamint nyelvtani elemek: képzők (kicsinyítő képzők), illetve egyéb hangváltozások. A jelenséget nevezzük még *minutió*nak, illetve *deminutivizáció*nak is.

Magyar kicsinyítés

Többen is fölhívták a figyelmet arra, hogy a magyar nyelv (illetve az orosz, a spanyol is) más nyelveknél gyakrabban él a kicsinyítés lehetőségével. Ezt nyilván tudományosan is bizonyítani kellene, addig azonban antropológiai nyelvészeti megfigyeléseinkre hagyatkozhatunk.

A magyarban kiemelkedően sok kicsinyítő képzőt tartanak számon. Balassa József és Simonyi Zsigmond (Tüzetes magyar nyelvtan, 1895) a mértéket kifejező képzők között tárgyalja a következő – egy híján húsz – kicsinyítő képzőket:

- cska/-cske (fácska, gyermekecske, jócska, szócska, Verácska),
- ka/-ke (madárka, mondóka, egyke, Eszterke),
- ika/-ike (ládika, táncika, Palika, Ferike),
- csal/-cse (gyermekcse, babcsa, pl. babcsát főztem, tejese),
- cs (uracs, kenőcs, kövecs),
- csi (Ibcsi, Jancsi, Julcsi),
- ca/-ce (gyerkőce, Ilca, Katica, tárca),
- ica (szláv szavak, de érezhető bennük a kicsinyítés: *galambica, kupica*; erre rímel a nyilván összetett *Kláríca* is),
- is (Andris, baris = barna disznó vagy kutya),
- us (Annus, anyus, Ilcus, cicus),
- üs (csib-üs-ke, körmüs),
- s (sárgás, feketés),
- d (apród, édesd, jobbad, kicsid),
- gy (Egregy, Somogy ~ somod),
- dad/-ded (apródad, édesded, gyermekded, kisedd),
- i (édi, mozi, Tóni, Betti, Gyuri),
- di (féhérdi, havadi, igazándi),
- ól/-ő (bátyó, Kató, Pető),
- kól/-kő (haskó, szánkó, sütkő = süldő, Palkó, Ferkó).

A magyar nyelvi kicsinyítés jelez valamit. Régiséget, a nyelvhasználati szokás hátterét és területi kapcsolatot okvetlenül. Erre utalnak a Magyar dialektológia (szerk.: Kiss Jenő, Osiris, 2001. 354) következő sorai: „Mind állományban, mind gyakoriságban kitűnik a keleti nyelvjárásoknak, a csángóknak és a székelyeknek a kicsinyítő-becéző származékokban való gazdagsága. Ezzel bizonyára összefügg a gyakorító igeképzők nagyobb gyakorisága és állománybeli gazdagsága. Mindkét képzőtípus emotív funkciója ugyanis, és ez erőteljesebb az archaikus peremnyelvjárásokban. A kicsinyítő-becéző származékok gyakoriságát a csángó nyelvjárásokban erősíti az aktív magyar-román kétnyelvűség abban az értelemben, hogy a moldvai román nyelvjárás ebben a tekintetben szintén nagyon gazdag.”

Az írás hosszabb változata olvasható a www.balazsgeza.hu oldalon az Írások rovatban. **A szerk.**

A mai magyar nyelv című egyetemi tankönyv (szerk.: Rácz Endre, 1968) még továbbiakat is felsorol, ezzel 26-ra emelkedik a kicsinyítő képzők száma:

- ca (Teca),
- ci (Berci, tejci),
- u (anyu, apu),
- ikó (házikó, ládikó),
- uci (anyuci),
- uka (apuka, Gézuka),
- ól/-ók (Erzsók, pufók, Sebők).

Nem találtuk a listában a következőt: -a (Izidóra – Iza), -csó (Jancsó).

Az egyes nyelvtanokban található kicsinyítőképző-szám azért térhet el egymástól, mert egyes szerzők bizonyos képzőket már csak történetinek (elavultnak) tartanak, másokat idegen eredetűnek, illetve az összetett képzők is megzavarják még a képet. Pl. van -i képző és van -ka/-ke, de van -ika/-ike is, mivel pl. a *lád-ika*, *pálc-ika* szónak nem létezik **ládí*, **pálcí* formája. Van -s, van -i képző, de bizonyára van -si is (*tőksi, buksi*, mert **tők*s, **buk*s alak nincs), valamint ugyanígy -sdi képző (*hunyósdi, bujósdi, katonásdi*). Tipikus összetett képző viszont az -iska (*Andris, Andriska*), a képzőhalmazás ritka szép esete: *apucika* (ap-u-ci-ka, amelyben a -c és az -i külön is lehet képző). Ha ezeket az összetett képzőket is felsorolnánk, akkor könnyen lehet, hogy a több mint kétfeltes magyar kicsinyítő képző száma háromtucatra emelkedne!

Még két megjegyzés: A *gyermekcske* lehet, hogy a *gyermekecske* formából rövidült, de az is lehet, hogy hangátvétellel keletkezett a *gyermekcske* alakból. Figyelmet érdemel a -kól/-kő és az -ól/-ők képző, mert éppen fordítottjai egymásnak (*Ildikó – Erzsók*).

Hogy egy adott szóhoz mely kicsinyítő képzők járulhatnak, s melyek nem, ugyancsak magyarázatra váró kérdés. Van ugyebár *ház-ikó*, de nincs **ház-ika*, van *ház-acska*, de nincs *ház-csa*, *ház-csi*, *ház-ca*, *ház-us* stb. Végül az is érdekes szempont, hogy bizonyos képzők termékenyen csak a becézésben maradtak fenn.

Különleges kicsinyítés

Arról már alig szólnak a nyelvtanok, hogy a magyarban nemcsak szövegi, hanem szóbeljei (inflexiós) szóképzéssel is lehetséges a kicsinyítés kifejezése. Rádadásul nemcsak főnevek, hanem igék esetében is. Simonyi Zsigmond (A magyar nyelv apológiája című tanulmányában) figyelt föl arra, hogy szóbeljei szóképzéssel (szótó-torzítással?), például a második tőhangzóknak *i*-re változtatásával kicsinyítést érhetünk el: *madár: madárka, madírka; bogárka: bogírka; Teri: Tiri; kapar: kapargál – kapirgál; farag: faragesál – faricskál*. Természetesen nem véletlen, hogy a gyakori kicsinyítő képzőként szereplő *i*-re változik a szótó egyik hangja. Ugyanígy példa: *rágcsál – rágicsál*. Végül meg kell említeni azt a nyelvtani lehetőséget is, hogy egy adott szót rövidítsünk (csönkítsünk), s annak ugyancsak becéző hatása lesz: *Zsóka – Zsó*, illetve a magyarban ritkábban olyan módon, hogy a név elejét hagyjuk le: *Patricia – Cía*.

Tiszteleti háttér

Kicsi Sándor András idézi Ketskés Győző Nógrád megyei palóc községekéből („Szarvas-Gede, Jobbágyi, Szurdok-Püspöki, Csécse, Apcz, Écség”) való följegyzését, mely szerint bizonyos szavakat kizárólag kicsinyítő képzővel használnak. Ezek: *kenyérke, apáka, anyáka, menyétke*. Ennek tiszteleti, sőt vallási oka van. Kicsi Sándor András tiszteleti szuffixumoknak is nevezi őket. (Konyha és lélek. Orpheusz, 2007. 37.) Ugyanígyen vallási okból a *méh* szót is kicsinyítve használják: *méhecske* (népi indoklása: Jézus testéből lett, sokat dolgozik, a katolikusoknál a szakrális viaszt szolgáltatja). Hasonló följegyzések vannak a moldvai régióból is: „A moldvai régióban a kicsinyítő képzők átlagon felüli gyakorisága figyelhető meg: *macskácska, facska, száncsó, apika, lányikó, ángyó, hosszukó, ökörke, botóka, bihalica* ’bivalyborjú’.” (A Jászó Anna főszerk.: A magyar nyelv könyve. Trezor, 2004. 678.)

Mint látható, a kicsinyítés összetett jelensége is nyelvi szokásokban él, amelyek közül még alig figyeltünk fel néhányra. Példáinkkal azt is bizonyítani akartam, hogy a mai magyar grammatikában is számos régiség, „zárvány”, feltáratlan antropológiai-kulturális nyelvészeti lehetőség van. A magyar nyelvtudomány nagy adóssága ennek a hagyománynak a feltáratlansága, illetve kutatásának a mai napig való mellőzése is. Jó okunk van föltételezni azt, hogy egy ilyen antropológiai-kulturális nyelvészeti fordulat (például a tankönyvekben) a gyerekek számára is sokkal többet hozna az anyanyelvi-nyelvi ismeretek, érdekesebbé tenné a nyelvtanórákat tanárok és diákok számára egyaránt. (Ehhez kívántunk segítséget nyújtani az első magyar nyelvű áttekintéssel: Balázs Géza–Takács Szilvia: Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe. Pazu-Westermann, Inter, PRAE.HU, Celdömölk–Budapest, 2009.)

Balázs Géza

Szórendi furcsaságok

A macska megitta a tejet. A macska itta meg a tejet. Kisiskolás koromban tanítónk e két példamondat segítségével – eltekintve a további néhány lehetséges szórendi változattól – próbálta fejünkbe verni az egyenes és a fordított szórend helyes használatát. Annak idején bizonyára sokan hiányoztak arról a bizonyos nyelvtanóráról, mert manapság az írott sajtóban, rádióban, tévében megfogalmazott mondatok hemzsegnak a szórend nem megfelelő használatából eredő értelemzavaró hibáktól.

Érdekes jelenségről van szó, hiszen a kárhözhatott mondatok tulajdonképpen nyelvtanilag többé-kevésbé helyesek (talán ezért is kerültek el a hivatásos nyelvművelők kritikáját), ám a helytelen szórend sok esetben lényegét érintő jelentésváltozásokat okoz, eltorzítva és gyakran kibogozhatatlanná téve az eredetileg közölni szándékolt mondanivalót. Jómagam, mint amatőr nyelvhasználó, nem tehetek mást, mint néhány példa segítségével megkíséreltem felhívni a figyelmet e már-már több, mint bosszantó nyelvi jelenségre. Az alábbi példamondatok a tévé- és rádiócsatornák hírműsoraiból és az internetes médiából származnak, de hasonló nyelvhelyességi hibák fel-felbukkannak nagy példányszámú napilapok hírvivataiban, sőt igényes folyóiratok hasábjain is.

Kezdetnek, íme, néhány jellegzetes hiba, amelyben a helytelen szórend következtében a hír egy jelentéktelen eleme kerül a középpontba:

„SMS-ben fenyegették meg halálosan a ...i polgármesterjelöltet.” „Mentő szállította kórházba a vasúti park biztonsági őret.” „Teherautó gázolt el egy idős asszonyt...”

„Lezárták az Aradi utcát, mert két autó ütközött össze.” (Vajon elkerülhető lett volna az útlezárás, ha mondjuk három vagy négy autó karambolozik?)

A következő mondatok, tragikus tartalmuk ellenére, harsány hahotára fakasztják az olvasót. (Az érintettektől, a cikkek megfogalmazói nevében, elnézést kérek):

Sokakat bosszant a „magasságában” divatja. Az „öt óra magasságában” kitévelt egyszer egy nyelvész megvédte azzal, hogy más időhatározói kifejezések is származnak helyhatározókból. Ez igaz is: *a tábla előtt – 8 óra előtt; az asztal alatt – az előadás alatt; a kocsni után – két óra után; a lámpa körül – dél körül*. Egy darabig én is elfogadtam ezt a magyarázatot. Végül is miért ne képzelhetné el valaki az időt függőlegesen? Az évet én legalábbis hatalmas körnek képzelem, de benne az egyes napokat reggeltől estig emelkedőnek, majd az éjszakát süllyedőnek. Azt gondoltam, csak azért nem tetszik az „öt óra magasságában”, mert újszerű és divatos. Csakhogy helyhatározói értelemben a *magasság* pontos meghatározás. Ha a hegy magassága a tenger szintje fölött 825 méter, akkor pontosan annyi, ha a szoba magassága 2,7 méter, akkor pontosan annyi. Az *5 óra magasságában* kifejezést viszont közelítő értelemben, az *5 óra körül* helyett szokták használni.

Helyhatározóként is divatos a *magasságában*, mégpedig illetéknéppen: „Az autópályán haladok Eger magasságában.” Ezzel nem azt akarják mondani, hogy olyan magasan a tengerszint felett, amilyen magasan Eger fekszik – ez lehetne akár Veszprémnél is –, hanem azt, hogy Eger közelében, körülbelül Egernél.

A *magasságában* terjedő használata tehát több szempontból is káros: 1. hibás a képszerűség; 2. kiszorítja a megszokott,

„Őrizetbe vették ...-t, mert válogatás nélkül akart lelőni huszonkét embert”. (Emberünk talán elkerülhette volna a letartóztatást, ha gondosan szelektálva állítja össze halállistáját...)

„Felszállás után zuhant le egy kanadai kisrepülőgép” (Khm...)

„Meccs közben késett halálra egy focistát a bíró Braziliában.” (Úgy látszik, arrafelé megszokott dolog, hogy bírók halálra késsenek focistákat, no de hogy meccs közben?! Ez már megér egy kiemelt helyet az internetes hírportálon!)

„Tizenhét ember sérült meg egy autóbalesetben...” (Mintha a hír megfogalmazója egy Guinness-rekord sikeres megdöntéséről tudósítana. Bocsánat.)

Végül két „gyöngyszem” a gyűjteményből – ingyenceknek való:

„Tolatas közben borult fel az autót összelapító daru.” (Magyarra fordítva: Egy autódaru tolatás közben felborult, és rádőlt egy autóra.)

„Ma hajnalban egy férfi rohant át az autópályán, akit egy személyautó gázolt el.”

Nos, úgy tűnik, itt már nem csupán a szórenddel vannak gondok. Elolvassán a mondatot, az ember hosszasan eltöpreng a következőkön:

1. gondolat: Mít érdemel az a bűnös, aki nem áll ilyen mondatzörnyet világra hozni és közzétenni egy országosan olvasott hírrovatban?

2. gondolat: Hogyan lehet elgázolni egy autópályát – ráadásul egy személlyé (akit) előléptetett autópályát?

3. gondolat: Ha nem az autópályát, hanem a férfit gázolták el, akkor, hál' istennek, emberünknek nem eshetett túl nagy baja, hogyha a gázolás után képes volt rohangálni az autópályán.

Ha az újságírás némelyik hivatásos (?) művelőjétől csak ennyi telik, akkor vajon mit várhatunk az egyszerű, „mezei” nyelvhasználóktól? Egy magyartanárról ismerősöm szerint a példa ragadós: a fentiekhez hasonló szórendi hibák már az iskolai dolgozatokban is felbukkannak. Lehetséges, hogy a jövő nemzedékei már így fogják szavalni Arany János költeményét? ...*Az eperfa lombja bólingat feketén, / Az éji bogár zúg, a falnak megy neki, / Akkor koppan nagyot, azután hallgat el...*

Kovács Zoltán

Magasságában, tekintetében

alkalmasabb, pontosabb nyelvi eszközöket; 3. hosszabb szóval helyettesít rövidebbet: névutót vagy egyszerű ragot (időhatározóként: *körül, tájban, felé*; helyhatározóként: *-nál/-nél, mellett, felé*). Tehát egyszerre képzavar, terpeszkedő kifejezés és divatosság.

S ha már terpeszkedő kifejezésről beszélünk, idehozunk még egy hasonlót: *tekintetében*. Nap mint nap hallunk ilyesmit: „Az állampolgárság tekintetében nincs megállapodás.” Lehetne az *állampolgárság ügyében* vagy az *állampolgárságról*. Ez a cím éppen a Magyarok Szövetsége háza tájáról származik: „Áttörés visszahívhatóság tekintetében.” A szövegben már *kérdésben* szerepel, de lehetne egyszerűen: *a visszahívhatóságban*. Ehelyett: „nem és kor tekintetében”, jó lenne ez: *nem és kor szerint*. „Ha Isten megbocsájt, akkor a végelszámolás tekintetében mindegy, hogyan élünk?” – a végelszámolás *szempontjából*... „Segítségkérés a mobilinternet-szolgáltatások indítása tekintetében” – *a mobilinternet-szolgáltatások indításához*. Szinte ahány mondat, annyiféle megoldás.

Tovább gyarapodott tehát a terpeszkedő, névutószzerűen használt ragos főnevekből álló gyűjteményünk: *megelőzően, követően, túlmenően, magasságában, tekintetében*.

Buvári Márta

Új szavakat tanulok

Rakásol

2004. decemberi számunk Nyelvész-leletek rovatában (B. G.) „új, tömör kifejezés”-ként mutatta be a *rakásol* igét: „*Rakásolható* szemetes levehető műanyag fedéllel”, a képen egymásra rakott kukaszerű tárolóedények. Azóta én is találkozom ezzel a szóval, pl. egy kertifotel-garnitúra hirdetésében: „*Rakásolva* tárolható” (l. a képet).

Egy internetes fórumon valaki így találgatja a szó eredetét:

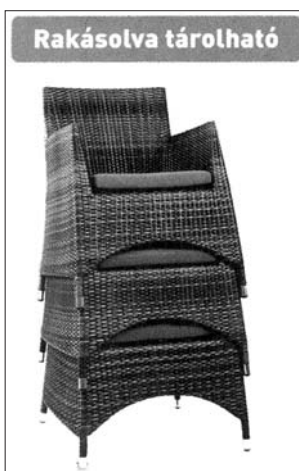
Gondolom, a rakás szó továbbfejlesztése: aki rakást csinál, az rakásol © Minthogy aki kupacot csinál, az *kupacol* © Várom a további megfejlesztéseket!

A nyelvészeti feltevést mosolykódokkal el látó (és ezzel talán bizonytalanságát is jelző) hozzászóló lényegében helyesen gondolja, hogy a *rakásol* ige a *rakás* szónak a „továbbfejlesztése”: abból van képezve az *-l* (*-al*, *-ol*, *-el*, *-öl*) denominális verbumképzővel (névszóból igét képező képzővel). Ennek a képzőnek többféle jelentése is van, az egyik: 'az alapszóval jelölt tárgyat, dolgot létrehozza', pl. *adagol*, *darabol*, *nyalából*, *ráncol*, *hurkol*, *hézagol*, *záradékol*. Aki tehát *rakásol*, az rakásba, halomba gyűjt, rak kisebb-nagyobb tárgyakat.

Valójában a *rakásol* korántsem olyan új szó, mint az eddigiekből hihetnénk. Már Czuczor Gergely és Fogarasi János 1862 és 1874 között megjelent szótárában is benne van (A magyar nyelv szótára, 5. kötet, 422. hasáb):

rakásol Rakásba vagy rakásokba halmoz, gyűjt holmit; továbbá valamely nagyobb tömeget kisebb részekre választ, pl. midőn a ganéjhordó béres a szekeren kivitt ganéjt kupacokban lerakja, vagy a nyomtatók a részes garmadát egymás között kiméri. *Rakásolni* az utcákon öszveseprett szemetet.

A készülő Nagyszótár cédulaanyagában a szóra (ideértve a *rakásolt* ige nevet is) összesen 19 adatot találtam. Ezek egy kivételével 1784 és 1816 közül valók. A kivétel egy 1950-es szaknyelvi példa: „Ha a fa nedvességének már jó részét elvesztette, akkor fedél alatt *rakásoljuk*.”

A régi példákban az ige jelentése: 'rakás(ok)ba gyűjt, (fel)halmoz'. Pl. Baróti Szabó Dávid 1810-es Aeneis-fordításában: „Te ... palotámnak utolsó / Fel-nyílt szegletiben fákat tsútsozva *rakásolly*”. Előfordul átvitt értelemben, elvont fogalomra vonatkoztatva is: „Igen *rakásolja* Versegi ... a' sok nem igaz mondást”; „több nem igaz mondást *rakásol* Versegi, hogy Révait még inkább gúnyolhassa” (mindkettő abból a hosszú című röpiratból való, amelyet Révai Miklós 1806-ban álnéven tett közzé Verseggy ellen).

A szó a köznyelvből fokozatosan kikopott, de a szaknyelvekben fennmaradt, különösen a faipar és az erdőgazdálkodás szaknyelvében. A világhálón ilyen adatokat találhatunk:

A Makeri-harvester, mely dönt, gallyaz, darabol és rakásol, egyelőre még kísérleti szériában készül;

A tuskózógép munkája akkor megfelelő, ha a tuskókat kiemeli és megfelelő módon rakásolja;

[A tuskózógép] közel tiszta tuskókat *rakásol*.

Ezekben a mondatokban a *rakásol* értelme feltehetőleg 'összegyűjt, (rendezetten) felhalmoz'. Ilyen jelentésű lehetett már az 1950-es nagyszótári példában is.

Újabbán a köznyelvben is kezd újból elterjedni, mégpedig egy kissé szűkebb jelentésben: 'tárgyakat, pl. szeméttároló edényeket, ülőalkalmatosságokat egymásra, illetőleg meghatározott módon egymásba rakva helykímélően tárol'.

Egy internetes blogbejegyzés szerzője ezt írja:

A következő észrevételem nem igazán szakmai, csak számomra érdekes volt: soha életemben nem hallottam még ezt a kifejezést, hogy rakásol...

Mivel lapunk egy idő óta a világhálón is olvasható, remélem, az ő kíváncsiságát is sikerült kielégítenem ezzel a cikkel. A dolog fő érdekessége persze nem magában a *rakásol* szóban van, hanem abban, hogy ez a példa is jól szemlélteti a szavak életének – és általában a nyelvnek – a változékonyságát.

Kemény Gábor

Egyre inkább gyakoribb a kétszeres fokozás

Az utóbbi időben elég gyakran hallok ilyen mondatokat: „Valószínű, hogy *jobban támogatottabb*, mint a hazai kertészeti termékek” (Kossuth rádió); „Ez a vírus *még inkább gyorsabban változtatja génállományát*” (uo.). Ezeket interjúalanyok mondták, akik olykor izgulnak, és inkább a tartalomra figyelnek, mint a nyelvtani formára. De azt, hogy valami *annál inkább fontosabb*, már egy hivatásos beszélőtől, a Klubrádió műsorvezetőjétől jegyezhettem fel. Sőt az írott nyelvben is rábukkantanam erre a szerkezetre. A Várnegyed című újság azzal örvendeztet meg, hogy „A Déli pályaudvar állomáson [...] az utasforgalmi tér bővül, így *jobban kihasználhatóbbá* válik”. Egy bírói ítélet indoklásában pedig ez olvasható: „A bíróság megítélése szerint nem is létszerű az, hogy [...], *sokkal inkább létszerűbb* az, hogy [...]”. Sőt némi meglepetésemre még egy Krúdy Gyuláról szóló, egyébként igen értékes könyvben is előfordul ilyen részlet: „a gazdasági tényezők túlzott befolyása miatt a történelmi folyamat *egyre inkább megragadhatatlanabbá*, átpolitizálttá válik”.

Mi is a baj ezekkel a mondatokkal? Az, hogy két-két azonos értelmű, de eltérő nyelvtani megoldású szerkezet keveredésével jöttek létre, és emiatt nyelvtanilag szabálytalanok. Például az *egyre inkább megragadhatatlanabb* kifejezés ennek a két szerkezetnek a vegyülésével keletkezett: *egyre megragadhatatlanabb* (egyszerű fokozás) × *egyre inkább megragadhatatlan* (körülírt fokozás). Egyszerűbben szólva: a középfok jelét az ilyen kifejezésekben elegendő egyszer kitenni: a folyamat *egyre*

megragadhatatlanabbá vált, illetve *egyre inkább megragadhatatlan*á vált.

A nyelvhelyességi szakirodalom a fenti jelenséget *kétszeres fokozás* néven tárgyalja. Ne tévesszük össze a *kettős fokozással* (*szebbnél szebb, jobbnál jobb* stb.), ami természetesen nem kifogásolható, sőt nemcsak szabályos, hanem némi stílusbeli többletet is hordoz.

Miben kereshető az oka a kétszeres fokozású szerkezetek gyakoribbá válásának? Hiszen minden újabb nyelvi változat kialakulásának van valami nyelvi vagy nyelven kívüli, de a közlés körülményeiben rejlő (tudományos szóval: *pragmatikai*) oka. Ne érjük be ezúttal sem a legkönnyebben adódó magyarázattal, a figyelmetlenséggel! Meglehet, hogy – éppen ellenkezőleg – a pontos fogalmazásra való törekvés túlzásba vitele áll a kétszeresen fokozott melléknevek használata mögött. A beszélő, illetve az író kétszer is kiteszi a középfok jelét, hogy mondanivalója még biztosabban eljusson közlésének címzettjéhez. Meglehet, hogy az ún. analitikus (széttagoló, elemekre bontó) kifejezés-mód újabb kori előtérbe kerülésének is van valami köze a kétszeres fokozás gyakoribbá válásához.

A magyarázat azonban, mint tudjuk, nem mindig mentség is egyben. Az írott nyelv és a nyilvános beszéd jelenlegi normája szerint nem szükséges kétszer is kitenni a középfok jelét. Vagy *egyre gyakoribb*, vagy *egyre inkább gyakori*. Tessék választani! (Például ennek a kis cikknek a címében is.)

K. G.

Úgymond

Az ÉKsz.² így fejt ki a címbeli szó jelentését: „<Idéző m-ként:> így szól(t)”. Azt fejezi ki tehát, hogy az adott személy szavainak idézéséről van szó. Fazekas Mihály Lúdas Matyijában tizenháromszor fordul elő az ’így szól’ jelentésben. Régi szövegeinkben is elsősorban ezt a szerepet töltötte be. Még Arany János is él ezzel a mondatzóval, példaként A walesi bárdok című balladát idézhetjük, amelyre az alább említett két nyelvész is hivatkozik. „Hadd látom, úgymond, mennyit ér / A velszi tartomány” – olvassuk a költemény első versszakában.

A Nyelvművelő kézisztár szerint „Egy idő óta jelzőként az úgynevezett szerepében is feltűnik”. Ebben a jelentésben pongyolának minősíti, használatát kerülendőnek tartja. Pedig a szó egyre jobban terjed. Erre hívja fel a figyelmet Büky László is a Magyar Nemzet Anyanyelvünk című rovatában (2001. február 27.). Idézem: „Mindennapjaink nyelvhasználatában mostanában lépten-nyomon belebotlunk ebbe a szóba: *úgymond* – akár újságot olvasunk, akár rádiót hallgatunk, akár egymás beszélgetéseire figyelünk.”

Nádasdy Ádám pedig a Magyar Narancsban (2001. április 26.) arról ír, hogy az *úgymond* „kibújt a naftalinos szekrényből és újjáéledt, más jelentésben. Ma elsősorban azt jelenti: mondhatni, úgynevezett, állítólag(os).” Majd megjegyzi: a szónak „ez a friss használata tulajdonképpen az idézőjel szóbeli megjelenítésére szolgál.”

Büky László arra is rámutat, hogy „már középkori kódexeinkben nemritkán ’úgyszólván’ jelentésben is előfordul. Ez aztán a 20. század nyolcvanas éveitől egyre terjed.”

Megjelenése (2003) óta úgyszólván nem tudom letenni a Magyar értelmező kézisztár új, 2. kiadását. Le-lehorgonyzok egy-egy szónál: származékaira, összetételeire (is) rácsodálkozva. Itt van például a *réz*. Mi mindenről értesülhetünk e könyvből a *rézangyaltól* a *rézláncig* bezárolag!

S mi minden nincs benne! Teszem azt, ez sem: *réz-ibrik*. Pedig magyar szó és telitalálat: dicséretesen adták e nevet presszójuknak a közelmúltban megszűnt rádiójáték-sorozat, a Szabó család szereplői.

Ezt sem találom: *rézfa*. Pedig többször hallottam már: „Azt a *rézfán* füttyöljít!” Igaz, a *rézangyal* kapcsán a szótár hoz egy követendő eufémizmust: „Azt a *fűzfán* füttyölő *rézangyalt!*” Nos, e káromkodásenyhítő kifakadás egyszerűsödött le. Nem vitatom persze a *fűz* meg a *réz* egymásra rímelését sem.

Gyerekkoromban valakit *Rézagaluska*-nak csúfoltak: azért éppen, mert ő maga ejtette így. Itt is a rím a ludas avagy stíluskeltő, meg aztán a szó eleji mássalhangzótorlódást kivédve könnyebb a „gríz” helyett „rész”-t ejteni.

Lakodalmakban – de jókedvükben másutt is – éneklő emberektől nemegyszer hallottam a „Lányok, a legényt

Íme néhány friss példa saját gyűjtéseimből! „Ha valaki tud ijesztő szövegeket, amivel lehet *úgymond* megijeszteni egy pasit, az írja meg! Köszönöm!” (egy internetes hirdetés); „*Úgymond* »törzsökös« (sic!) székely nemesi családból származom, mely 1187 óta él Háromszék Vármegyében.” (mandiner blog 2010. augusztus 17.); „Neked melyik *úgymond* furcsa, cuki, egzotikus név tetszik?” (www.Szavazatok.hu); „Csaknem két órás (sic!) rendezvényen szót kapott – *úgymond* – mindegyik oldal.” (Heti Válasz 2010. november 20.); „A legmagasabb rangú vezetők is asztalhoz ülnek *úgymond* szint alatti partnerrel” (fn.hu); „Ma is vállalom azokat a döntéseket, amelyeket azokban az *úgymond* »a közéletben vitatott« ügyekben hozott az ügyészség” – mondja Volt Péter (Népszabadság 2010. december 8.); „A kardszárnyú delfinek a természetben szűk, stabil családi csoportokban élnek. A családtagok egymás közt használt hangjai csoportonként eltérőek – tehát mindegyiknek *úgymond* saját tájszólása van” (Népszabadság 2010. december 29.).

Végül egy versidézet Németh Péter Mikola Parancsolat című verséből:

„Legyen meg a te akaratom
a kilakoltatott fejekben is,
azonképpen házkutatást tartass,
úgymond önkéntes revíziót, ...”

Nádasdy Ádám, aki köztudomásúan liberális nézeteket vall a nyelvhasználatot illetően, „rühelli” az *úgymond* ilyen értelemben való használatát. De azért idézi Jakobson nevezetes véleményét: „Nyelvész vagyok; semmi sem idegen tőlem, ami nyelvi.” Büky László szerint „Az *úgymond* tündöklése tanulságos, hiszen ez a jelenség már kódexeinkben is megtalálható volt, hogy a mostani, csupán évtizedben mérhető burjánzása hová vezet, nem tudható.” Ehhez én csak ezt teszem hozzá: a burjánzás általában nem egészséges folyamat.

Dóra Zoltán

jól megbecsüljétek...” nóta egyik sorát imígyen: „Fektesétek a *rézpaplan*os ágyba...” Itt is tobzódik a népetimológia, jóllehet magyar szó helyébe tesz másik magyart. A *réz* helyett ugyanis az eredeti, a *zöld* értendő.

Ballagi Mór 1873-as „A magyar nyelv teljes szótára” a fentebb említettben nem szereplő információval gazdagít. Van tudniillik egy *réz-zöld* szó is, és ez ’rész-rozsdá’-t jelent. Az elsődlegesen vörös színű fémet a *zöld* helyett használni nem feltétlenül nyelvbtlás! Eszembe jut,

hogy gyermekkoromban a szüleim ezzel ijesztgettek: „Majd elvisz a *rézbagoly!*” Ókelme, kicsinyítve ugyan, de ott volt az éjjeli szekrényen. Ha nem is rézből öntve, de – *zöld* volt a színe...

Arról szólnunk meg már csak ráadás, hogy Kormos István is,

Radó György is Puskin Mednij vszadnyikját e címmel ülteti át: A *bronzlovas*. Holott inkább *rézlovas*nak kellene fordítani! De már csak így szentesítette az irodalmi hagyomány.

A fentiek csupa gyöngyszemek – mondhatnám. Velem gyönyörködik a Medvetáncot író József Attila is: „Szép a *réz* kerek virága, / ha kihajt a napvilágra ...” Még a verselhetnék is rám jön a végén: Megörült a *rézpénz*nek, / De ne vegyék készpénznek...

Holczer József

(Ny)elvi kérdések

A divat igazából arról szól, hogy trendi

Kevés dolog vált ki olyan indulatokat az emberekből, mint a nyelvi divat. „Agyon tudnám verni, aki ezt mondja” – sziszegte amúgy galamblelkű munkatársam a *telefon nem elérhető* szerkezetéről. „Úgy idegesít ez a *lécci*, hogy vitáni tudnék tőle” – írta magánlevelében régi ismerősöm, egy nyugdíjas tanárnő. Mindketten művelt, tájékozott, gondolkodó emberek, akik nyilván soha nem gyilkolnának, ill. sikoltoznának mások beszéde miatt. De vajon miért csak a nyelvi jelenségek zavarják őket annyira, hogy szívük szerint felrúgnák a társadalmi együttélés minden szabályát? Ez nem nyelvészeti, hanem főleg lélektani kérdés, ezért kénytelen vagyok botcsinálta pszichológusként válaszolni.

Az elutasítás első oka az, hogy eleinte minden divatszó (pl. *csúsztat*, *exkluzív*, *valahol*) szokatlan. Márpedig amit nem (elégge) ismerünk, attól ósrégi ösztöneink szerint félünk, vagy legalábbis idegenkedünk. A felháborodást előidézhetheti az ilyen szavak túlzott ismételtetése is. Csakhogy a túlzás szubjektív kategória. Van, akit a háromszoros ismétlés is bosszant, másnak meg tizedszerre sem tűnik fel. Ráadásul idővel „kihegyeződünk” az ilyen jelenségekre, azaz (tudat alatt) csak ezekre figyelünk, és ez a rossz megfigyelés így rögzül az emlékezetünkben: „Ez az X állandóan azt mondja, hogy *nem igazán*.” Pedig X (hadd védjem meg ismeretlenül) sok mást is mond, csak azok fölött könnyedén elsiklottunk. Az agyonverés és a sikítás vágyát gyakran az ún. asszociatív megbélyegzés táplálja. Az *üdcsi* (értsd: *üdtő*) nem feltétlenül a *-csi* képző miatt idegesít, hiszen néhanapján a mi szánkat is elhagyja a *Balcsi* (*Balaton*), hanem a beszélő személye miatt. A *-csi* sokak szerint a plázaciacák egyik „különös ismertetőjele”, ezért az ő életvitelük elutasítása könnyen átcsaphat a nyelvhasználatuk bírálóvá. És végül: minél idősebb az ember, annál nehezebben fogadja el az újdonságokat.

Ezek alapján nem csoda, hogy a divatszavakkal kapcsolatban rengeteg olyan hiedelem alakult ki, amelyek nyelvészeti tévesek. Most nézzünk meg néhányat a cáfolatukkal együtt!

1a. „A divatszavak elburjánzanak, elharapóznak.”

1b. Az *elburjánzik* és az *elharapózik* csupa ártalmas dologra szokott vonatkozni: rákos sejtre, szervezett bűnözésre, hazugságra, bürokráciára stb. Vegyük a *kihívás* szót. Ez valóban terjed a rendszerváltás óta, de miért káros? Ha netán azért, mert a mintaként szolgáló angol *challenge* mögötti szemlélet nem sajátja a magyarnak, akkor ismerjük be, hogy a szó pedigréjével van bajunk, de ne fogjuk rá a divatra!

2a. „A beszélők derűre-borúra, nyakra-főre használják a divatszavakat.”

2b. Ez olyasmit jelent, hogy a divatszavak minden beszédhelyzetben előfordulnak: otthon, az utcán, a kórházban, az iskolában, a munkahelyen, a templomban, kiránduláson stb. Talán akad ilyen szó is, de a többségük használata elég jól behatárolható. A *paradigmaváltás* például a közélet, a nyilvános szereplés szava. Megnézném én azt a tévében nyilatkozó közgazdászt, aki a vasárnapi ebéd közben is a szájára veszi!

3a. „Boldog-boldogtalan a divatszavakkal él.”

3b. A szavak és kifejezések (köztük a divatjelenségek) nemcsak a fent említett beszédhelyzet, hanem a lakóhely, műveltség, életkor, társadalmi hovatartozás stb. szerint is rétegződnek. Úgy tűnik, hogy az időhatározói *magasságában* (pl. *8 óra magasságában*) közhasználatú, pedig valószínűleg inkább a városi, mint a falusi beszédre jellemző. Aki viszont utálja, az sohasem fogja így mondani, tehát nincs „boldog-boldogtalan”.

4a. „A divatszavak eredeti jelentése elkopik, így töltékké válnak.”

4b. A *valahol megértelek* első elemében semmi nem kopott el (hiszen mindenkitől hallani a *valahol a környéken* és hasonló kifejezéseket), hanem kibővült a jelentésköre. Nem mindegy!

Töltelékszó pedig bármiből lehet. A mai tizenévesek kedvenc szócskája az *így* („Én meg *így* nem értettem, hogy *így* mit akar, és akkor *így* rákérdeztem, hogy mi baja van.”). Az *így* nem azért jutott erre a sorsra, mert mindenki agyonhasználta, hanem fordítva: a tiniknek valami miatt megtetszett, és ezért tették meg divatszónak.

5a. „Jelentésük parttalanul kitágul.”

5b. Ez nyilván az olyanokra utal, mint a *projekt*. Sok helyzetben használatos, de ettől még a jelentése jól megragadható: '(nagyobb és/vagy szervezett) munka'. Egyetlen szónak sem tud parttalanul kitágulni a jelentése, mert akkor használhatatlan lesz. Vigyázzunk! Az *izé* meg a *dolog* eleve szándékosan semmitmondóak, nem „kitágulással” lettek ilyenek.

6a. „Idővel elszürkülnek, elvesztik az újdonság varázsát.”

6b. Ez a szókészlet 99,99%-ára igaz, nem csak a divatos elemekre. Ha állandóan az újdonság varázsát hajkurászunk, nem is lenne érdemes megszólalnunk.

7a. „Kiszorítják rokon értelmű megfelelőiket.”

7b. Ma tehát csak *fókuszál* létezik, de *koncentrál*, *összpontosít*, (*nagyon*) *figyel*, *ügyel* nincs? Mesebeszéd! Mind megvannak, csak hát egyesek nem az ő tényleges gyakoriságukra, hanem az állítólagos kiszorítódásra, illetve az agyonverésre és a sikitózásra *fókuszálnak*... (Én kérek elnézést.)

8a. „Használatuk oka a nyelvi igénytelenség és a majmolás.”

8b. Tiltakozom, bíró úr! A *csomag*, a *jogosítvány*, a *megmérettetés*, az *élmény*-, a *látvány*-, az *elkövetkezendő* vagy a *mentén* nem az igénytelenség, hanem éppen az igényesség szándéka miatt terjed. A *beszól valakinek* szintén nem a „Jó ez így is! Most minek olyan választékosan beszélni?” gondolkodást, hanem egy új fogalom megnevezését, azaz a nyelv bővítést példázza. A majmolás pedig... Az egész anyanyelvünket úgy sajátítjuk el, hogy másokat majmolunk, sőt később is sokakat utánozunk. Gyerekfejjel azt ismételtetjük, hogy *játszik* és *maci*, harminc év múlva meg azt, hogy *interaktív* és *bevállal*. Mi a különbség?

Dicséretes, ha valaki mindig árnyaltan és az egyéniségét kifejezve akar fogalmazni, de az nem szép (nyelvészeti) pedig – mint láttuk – teljes képtelenség, ha a nyelvi divatok miatt ítélkezik mások felett. Hogy érthetőbb legyenek: *Az egy dolog*, hogy valaki szörnyülködik, de *azt gondolom*, hogy a nyelv (és egy békés nyelvközösség) *nem így működik*.

Horváth Péter Iván

A szerző esszéorozata olvasható a www.manyszi.hu-n, ahol vitafórum is található. **A szerk.**

Nagyanyám untercikje

Amikor a nyelvészek kutatják egy nép történelmi kapcsolatait, gyakran azzal érnek el eredményt, hogy a számításba jöhető népek nyelvéből átvett szavakat fedeznek fel, elemezznek. Így derült ki a magyarok vándorlásának több állomása is; kiktől mit vettünk át annak elnevezésével együtt.

Előfordul, hogy nem kell évezredekre visszamenni ahhoz, hogy a magyar nyelvbe bekerült idegen szavakat találjunk, elég akár néhány emberöltőt utazni az időben.

Nagyanyám – Lékó Erzsébet – még a XIX. században született: 1892-ben, meghalt 1978-ban. Élete első – meghatározó – szakaszát a császári-királyi időkben élte, amikor a mindennapokba is bekerültek a német szavak. Nem kell olyan helyekre gondolni, mint Buda vagy a svábok lakta vidékek; itt a Jászságban nem voltak nemzetiségek, tehát a napi szóhasználatba nem az egymástól eltanult szavak kerültek be, hanem a hivatali nyelv, a már meglévő újságok és más források révén keveredtek az egyszerű emberek szavai közé. Nagyanyám parasztasszony volt, aki elvégezte úgy-ahogy a falun szokásos néhány elemi osztályt a XIX–XX. század fordulóján.

Még ma is megvan az emléke sok német szónak, sőt – főleg az idősebbek – még ma is használnak közülük néhányat. Ilyen a függöny helyett a *firhang* (= Vorhang), a mosdótál helyett a *lavór* (= LAVOR), a nadrágtartó helyett a *hüzentróger* (= Hosenträger), a tisztítási helyett a *pucolni* (= putzen). Ismeretes, hogy a németben a *v* betű (= *fau*) *f*-nek ejtendő néhány kivételtől eltekintve.

Nagyanyámnak azonban sokkal nagyobb volt a német szókinccse, annak ellenére, hogy nem tudott németül. Ha fázott, akkor felvette az *untercikjét*, amit magyarul lélekmelegítőnek is mondott. Addig nem nagyon tudtam mit kezdeni ezzel a szóval, amíg gimnazista koromban nem találkoztam a német nyelvvel. Az alatt (= unter) és a húzni (= ziehen) szavakból kifundáltam, hogy olyan valamiről van szó, amit valami alá húznak. És valóban: ez egy olyan ruhadarab volt, amit a felsőruha alá vettek fel; alá húzták fel: pulóverféle melegítő, nem gombos, hanem belebújós.

Aztán, ha visszaemlékezem évtizedek távlatából, szép számmal voltak hasonló kifejezések nagyanyám szókinccsében. A tanyán beépített *sporhelt* volt, más néven *masina*. A németben a népies Maschine tűzhelyet jelent, a Sparherd pedig takaréktűzhelyet. Ebből lett nálunk a né-

pies *sporhelt*. De a *masina* külön is érdekes, mivel jásztelki dédnagyanyám még *masinának* hívta a gyufát, s itt a faluban is van egy Masinás becenevű család, mely elnevezés onnét származik, hogy egyik őstük nagy dohányos lévén mindig a masinát (gyufát) kereste. Ha nagyanyám a rosszul kezelt, fejfájást okozó borról beszélt, akkor azt mondta, hogy *ánslúgos*. Az Einschlag kénezést jelent, tehát ha sok kénnel – szakszerűtlenül – kezelték a bort, akkor *ánslúgos* (= kénos) lett. Ugye, hogy ismerős a boríték helyett használt *kupertá* (= Kuvert) vagy a fiókos szekrény helyett mondott *sublót* (= Schublade)? Ezek mind megvoltak nagyanyám szókinccsében, éppúgy, mint a *kupírozás* a másolás helyett (= kopieren), s ha gyerekkoromban indigóhoz jutottam, akkor *kupír*hoz jutottam – mert az indigót is így mondta.

Sajátos szó volt még a *ferslúg* is, mely a német rekeszből (= Verschlag) származik. Nagyanyám a faládára alkalmazta.

Külön meg kell emlékezni az emésztéssel kapcsolatos kifejezésekről, hiszen a *sebrí* vagy *serbli* az éjjeli edény magyar megfelelője: agyagedény = Scherbe. (Erről van az a vicc, hogy a magyar ember megeszi a reggelijét, de nem eszi meg az éjjelijét.) A WC meg egy külön sztori. Valahogy nem érezték szalonképesnek ennek a hasznos kis építménynek az elnevezését, így elnevezték WC-nek, még azt az udvar végében álló objektumot

is, mely nagyanyám szerint régi magyar néven *reterát* volt, és semmi köze nem volt előkelő elnevezéséhez, mely az angol vízőblítéses *closetre* utal. Annak az udvar végén álló kis építménynek ugyanis a hivatalos neve is *klozett* volt – a WC c betűje is erre utal a némettel rokon angolból. A jászjókóhalmi tanácsi jegyzőkönyv azt írja meg 1934-ben is, hogy a községháza melletti klozzet nem engedi elbontani. A magyarabbnak gondolt különféle elnevezések gyakran humoros esetekbe torkolltak. Az '50-es években volt a faluban egy öreg bábaasszony, akitől megkérdezték a vöröskeresztes aktivisták, hogy „van-e maguknál árnyék-szék?” Mire a nénike: „Nálunk nincsen, mi rendes széket viszünk az árnyékba, ha oda akarunk ülni!” „Hát klozzet? Az van” – volt a válasz. De a *mosdó* sem járt jobban; a jászberényi könyvtárba bejött egy nénike, mert nagyon sürgős dolga támadt. Mutatták neki a Mosdó feliratot. „Jajj lelkem, nem mosdani akarok én, hanem pisilni.”

Hogy ártnak-e a magyar nyelvnek a régi németes szavak, kifejezések? Én nem tartom károsnak, inkább színebbé teszik a nyelvet, hiszen részben át is alakulnak a magyar nyelv szabályait követve. Ahogy a magyar *kocsi* vagy *csákó* szó sok nyelvbe átkerült, a mi nyelvünk is gazdagabb lesz ezekkel a szavakkal. Az *untercik* meg a *ferslúg* szavakat hallván pedig egyre kevesebb embernek jelenik meg a megnevezett tárgy képe.

Fodor István Ferenc

Szarvas Gábor-nap, 2011. június 16. 16.00, MTA. Program: az év szavának, antiszavának sajtóbemutatója; a Tinta Könyvkiadó újdonságai, a Nyelvészetről mindenkinek című kötet bemutatója, az Életünk Czuczor–Fogarasi-számának bemutatója. Szarvas Gábor szobránál beszédet mond: Hódi Éva. 18.30-tól Szarvas-vacsora. Érdeklődés: info@tintakiado.hu.

És Ön kinél bankol?

A reklámban szereplő kíváncsisággal ellentétben én nem az *Ön kinél bankol?* (= kb. 'ön melyik pénzügyintézetben tartja a pénzét, melyik banknak az ügyfele?') kérdésre szeretnék választ kapni, mert a pénzügyekhez egyáltalán nem értek, azok többé-kevésbé hidegen is hagynak. A nyelv jelenségeit figyelő és azokra magyarázatot kereső emberként ebben a kontextusban sokkal inkább izgat például a neologizmusnak számító *bankol* szóalak, közelebből az, vajon milyen jelentéssel rendelkezik a fenti reklámszöveg új igéjében az *-l* igéképző.

Az *-l* igéképző – az egyik leggyakoribb és legproduktívabb képzőnk – általában főnévi alapszóhoz járul (pl. *kapá-l, dob-ol, szó-l*), de olykor más névszótöveken is előfordul, pl. melléknévi: *csúf-ol, fehér-l-ik, helyes-el, henyé-l, nagy-ol*; számnévi: *egy-el, harmad-ol*; határozósón: *hátrá-l, ismét-el*; és módosítószón is: *igen-el*.

A képzőjelentés (= a képzett szó és az alapszó jelentésének különbsége) általában meglehetősen nehezen definiálható fogalom. Az *-l* képző jelentését is nehéz pontosan meghatározni, ugyanis nem adható meg egy olyan általános jelentés, amelyből mind a főnévi, mind az egyéb (melléknévi, számnévi, határozósói, módosítószói) kiindulópontú képzés eredményeként létrejött származékok jelentése levezethető lenne. Az *-l* képző konkrét(abb) képzési jelentései általában szoros összefüggést mutatnak a képzés alapjául szolgáló névszók jelentésbeli csoportjaival: a származékok jelentése az alapszó (tágabb vagy szűkebb) jelentésétől (is) függ. Az *-l* képző szóképzési jelentéseinek meghatározása érdekében ebben az írásban a főnévi alapszóból létrejött *-l* képzős igék legjellegzetesebb szemantikai csoportjainak a kijelölésével próbálkozom, elsősorban a reklámban szereplő *bankol* igét létrehozó *-l* képző jelentésének meghatározása érdekében. (L. a táblázatot!)

Kétségtelen, hogy a *bankol* ige produktív képzési szabállyal jött létre. Csakhogy a termékeny képzéssel megalkotott szavak között különbséget kell tennünk létező (a nyelvi közösség által

használt vagy ismert) és potenciális vagy lehetséges (egy adott beszédhelyzetben képzett, de a nyelvi közösség számára nem ismert) szavak között. A *bankol* egyelőre „csak” potenciális szó, olyan derivátum, amely a nyelvi rendszer szintjén ugyan helyes (újdonságát alig vesszük észre, hiszen struktúrája nagyon könnyen elemezhető, jelentése világos), de a nyelvi norma szerint talán (még) nem létező szó, hiszen a beszélőközösség standard nyelvváltozatában (még) nem szerepel. Ugyan gyakran lehetünk tanúi a potenciális szó aktualizálódásának, de ez természetesen nem következik be minden esetben. Hogy egy új képzett szó meghonosodik-e vagy sem, azt nehéz megjósolni, ugyanis abban nyelvi (szintaktikai és szemantikai) és nyelven kívüli okok is döntenek (pl. a képezendő szó szükség van-e a nyelvközösségnek), valamint szerepük van a hozzá kapcsolódó mentális folyamatoknak, megértési stratégiáknak és asszociációknak.

A *bankol* származékot minden bizonnyal az az igény hívta életre, hogy egy korábban csak körülírással megfogalmazható jelentést ('pénz tart valamelyik bankban'; 'ügyfélként kapcsolatban áll valamelyik bankkal') egyetlen szóval tömörebben, képszerűbben, frappánsabban tudjuk kifejezésre juttatni. Ez az igény a magyarban könnyen kielégíthető, hiszen a nagyon produktív és gyakori *-l* (és *-z*) képzővel könnyen képezhetünk főnevekből igéket (l. a táblázatbeli példákat, valamint: *teázik* 'teát iszik', *pizzázik* 'pizzát eszik', *buszozik* 'buszon utazik', *oboázik* 'oboán játszik' stb.).

A *bankol* igealak létrejöttében ezenkívül minden bizonnyal számolnunk kell a *borítékol, dobozol, parkol, tankol, tárol, verem* stb. igék analógiás hatásával is, amelyekben az *-l* képző hasonló funkcióban szerepel: zárt (jól körülhatárolható) helyre (*boríték, doboz, tank, verem*) tesz valamit, abban a (belső) térben tart valamit.

Felmerült bennem a gyanú, hogy a magyar *bankol* létrejöttében esetleg a német *bankieren* szó is szerepet játszhatott. Az általam elérhető német szótárakban nem, az interneten azonban talákoztam német, holland és flamand bankok német és holland nyelvű közleményeiben a *(tele)bankieren* igével 'interneten bankügyeket intéz; bankügyek intézése interneten' jelentésben. Lehetséges, hogy ez az idegen minta is szerepet játszhatott a magyar szó megszületésében, de az is elképzelhető, hogy csak párhuzamos fejleménnyel van dolgunk.

H. Varga Márta

Képzőfunkciók	A képzés alapjául szolgáló főnevek jellegzetes lexikai csoportjai	Példák
1. cselekvés	szerszámok használati eszközök hangszerek sporteszközök testrésznevek	<i>kalapácsol, pumpál, csépel borotvál, gépel, késel, szítál dobol, citerál, sípol, kiértől szörföl, síel fejel, fülel, hasal, hátal</i>
2. rendszeres tevékenység	helynevek	<i>piacol, szomszédol, házal</i>
3. hangadással társuló cselekvés	hangutánzó szavak	<i>csahol, püföl, kárál, nyiszál</i>
4. időtöltés	időpont, időtartam ünnepnapok	<i>nyaral, telet, delet ünnepel, farsangol, húsvétol</i>
5. a cselekvés eredménye	anyagnevek tárgyak nevei elvont főnevek	<i>darál, gipszel, tejel, vizelel fészkel, jegyzetel, lékel, talpal pletykál, szól, szavall, versel</i>
6. a cselekvés irányulása	étel- és italnevek	<i>ebédel, kajál, piál, szeszel</i>
7. funkció, minőség	foglalkozások, beosztások	<i>szónokol, elnököl, tolmácsol</i>
8. állapotváltozás előidézése	konkrét jelentésű főnevek	<i>gazol, formál, porol, szeletel</i>
9. állapotváltozás		<i>porlik, hámlik, hajnallik, rozsdállik, csömörlik</i>
10. magatartás, viselkedés	(főleg) elvont főnevek	<i>kedvel, szível, dacol, viccel</i>
11. valahová/valamibe tesz valamit (tárolás végett)	zárt (jól körülhatárolható) teret jelentő főnevek	<i>bankol, borítékol, dobozol, parkol, tankol, tárol, verem</i>

Mi van a nemzettudat ernyője alatt?

„Volt valami Sándor, / Nem lehet ezt bírni, / Nem olvastam, / sz nem is tudok / Olvasni, csak írni” – írta annak idején Karinthy egyik, mint mondja, „a feltámadt Petőfi”-nek tartható kortársáról az Így írtok ti-ben. A „hunfalvyszus”-nak titulált „hatalomtudományi gondolkodásölő túltengés” taglalását látva valami hasonló dologra gyanakodhatunk.

Arról van ugyanis szó, hogy nemzetünk nyelvének rokonságát (látszólag) meg nem tagadva, de az elemi nyelvtudományi ismereteket (láthatólag) alig ismerve valahol valakik munkálkodása révén „megindult a magyar nyelv szerkezetének, a belőle fakadó észjárásnak a kutatása, sőt már az iskolában is megjelent: a gyermekek és tanítók öröme” – amint Czákó Gábor *Anyanyelv és hunfalvyszus* című írása tudtul adja (Magyar Nemzet, 2010. július 22., 6). Furcsa: van a magyar nyelv, és belőle fakad az észjárás. Mintha fordítva lenne a dolog, amennyire tudom, az egész emberiség a formális logika szerint gondolkodik a bantu nyelvű pigmeustól a csángó magyarrig. S ez, ha nem csalódom, régen is így volt, bizonyos Arisztotelész is ezért volt képes ezt logikai rendszerként összefoglalni.

Nem egészen értem: mi (és mikor) indult meg. A magyar nyelv szerkezetének kutatása? Mintha ránk maradt volna Sylvester János nyelvtana 1539-ből, amelyben a szinyérváraljai jobbágygyerekből lett tudós bemutatja, hogy a magyar a latinhoz, a göröghöz és a héberhez hasonlóan grammatikába foglalható. Nem mellesleg szólva ilyen példamondattal él egy helyütt: „Ídes az hazának szerelme / Dulcis amor patriae”. Mintha ismeretes volna Karácsony Sándor könyve: *A magyar észjárás és közoktatásunk reformja* (1939), bár itt aligha a Wundt-hoz kapcsolódó néplélektani megalapozottságról lehet szó. Akkor miről? Majd érdeklődöm gyerekektől és tanítóktól...

Mindenesetre az említett cikkiről megtudjuk: „Körülbélül felszáz nyelvi szavai és huszonnégy nép dalai közti viszonyokat térképeztük fel számítógép segítségével.” Nem egészen értem: a mintegy ötven nyelv szavai közti viszonyok mit jelenthetnek, bizonyos, hogy csak a főtebb említettek (bantu, héber, görög, latin) között már veszedelmes viszonyok lehetnek, a többire gondolni sem tudok. A példalok közötti viszonyhoz vakkantani sem merek, hiszen hajdan a VII. szimfónia partitúráját is néhány hónap alatt sikerült olyan gyorsan forgatnom, hogy együtt legyek a zenekarral (most is). Persze itt számítógép is van, s ez rögvest tudományossá teszi a dolgot, hiszen minden gyermek és tanító jól tudja, hogy a hírközlélméletben az információ nem a jelentést, hanem az egy üzenet kiválasztásában rejlt szabad választás mértékét jelöli, magának az információnak a mennyisége a legegyszerűbb esetben a rendelkezésre álló választási lehetőségek számának logaritmusával mérhető. Két választási lehetőség esetén az információ kétfőlként a kettes alapú logaritmusával egyenlő (s ez maga az egység, elnevezése: bit). A helyzet olyan, mint egy hitvitában, Róma nyilatkozott, az ügy be van fejezve: „Kiderült, hogy a rokonságok köre térben, népben, időben tágasabb, és más irányú, miként a finnugor elmélet hunfalvysta hívei vallják”. (Ebből sajna az is kiderült, hogy nehéz dolog helyesen írni, fogalmazni..., hacsak nem a nyomda ördöge turpiskodott.) Viszont az ördögös masina megmutatta, hogy bizonyos zenei gyökök különféle zenei rokonoknál föllelhetők (hanti, kaukázusi karacsáj, volga-vidéki, anatóliai török), de például szerencsétlen „hantik dalai megrekedtek a gyökök szintjén”, sőt kiszakadtak a közösségből, „amikor az még csak a gyököket-motívumokat énekelte”. Ennek ellenére „a többi négy nép strofikus dallamai egymástól távol... egybevágvóvá” (?) fejlődtek. (A dakoták is említetnek, minthogy ők „legkésebb 10–12 ezer évvel ezelőtt keltek át Amerikába”, daloljanak békességgel.) Lehet, hogy nem kellett volna hinnem Kodály Zoltánnak, akinél olvastam, hogy mivel „sem a magyarságnak, sem semmiféle népnek, amellyel a magyarság érintkezett, nem maradt fenn egyetlen hangnyi egykorú írott zenei emléke”, ezért csak a nyelvtörténet által kitaposott úton lehet valamit is mondani a magyar népzene ősrétegeről (*A magyar népzene*, 1960.³ 8). Persze, ha Kodály mester napi szinten (hogy divatkifejezést használjak) hallott volna a „gyökök szintjé”-ről, azt is tudta volna: „Hasonló jelenségek tömegét mutatják a nyelvi összehasonlí-

tások is”. Helyben vagyunk! Következnek is a példák: a „nyel, nyelv, nyal, nyál gyökszócsorcsalád hangalaki és jelentési egysége kétségtelen”, viszont a rokon nyelvekben ez a család nincs sehol. Ugyanígy sehol a finnugoroknál „a körülbelül ezres létszámú kor-ker-kör-gör szócsalád”. Ha tudhatnám, mitől kétségtelen ez az egység, talán még magyarnyelv-történetessé is válhatnék, ha tudhatnám, hogy kik ezek a gyökszócsorcsalád nélküli finnugorok (van ugyan választék: manysi, hanti, mari, mordvin, lapp, finn, észt, vót, liv, karjalai, izsór, vepsze), talán még finnugrasszá is lehetnék. A másik példát már *A' Magyar Tudós Társaság nyelvtanában*, az első, ún. akadémiai nyelvtanban lehet olvasni (1846. 38), minthogy Czuczor Gergely és Fogarasi János a munkatársak között van, a két derék tudós, akiknek mindig „ídes” volt a haza szerelme, alkotta meg legjobb tudása szerint azt a szótárat, amelyben a gyökökre építik eredetmagyarázataikat. *A magyar nyelv szótára* (1862–1874) hatalmas anyaga (száztizezernél több szócikke van) ma is érték, az eredetmagyarázatok azonban voltaképp az indoeurópai nyelvekkel való rokonságot igyekeznek bizonyítani. Mintegy százötven szanszkrit szógyököt vetettek egybe „alaphangra és értelemre hasonló magyar gyökökkel”, hogy bizonyítsák azt, hogy „a magyar szavak részint egy ősbibb, közös nyelv maradványai, részint az emberi szellem közös természetén alapszanak” (Előbeszéd, 28).

Európában a VII. századtól kezdtek a héber nyelvet Isten nyelvének tekinteni, s ennél fogva az első nyelvnek, amelyet az emberek beszéltek. Dante is úgy hitte, Babel tornya építésének bibliai története alapján, hogy a világ minden nyelve a héberből származik. Ez a fölfogás századokon keresztül alapja a nyelvek rokonsági viszonyainak, amely viszonyokat állítólagos és közös „gyökök” alapján kíséreltek meg föltárni a maguk korában kitűnő tudósok. A fölfogás lassan módosult. Leibniz (1646–1716) már nem a hébert vélte ősnyelvnek, de ő is hitt egyetlen ősnyelvben. (Egyébként észrevette a magyar és a finn közötti rokonságot.) Később, a XIX. századra észrevették a szanszkritnak, India klasszikus nyelvének a göröggel, a latinnal és a germán nyelvekkel való rokonságát.

A mai nyelvészetben az ősnyelv elméleti szerkesztmény, amely a rokon nyelvek rendszereit kapcsolja össze lehetőleg olyan eleganciával, amilyen a matematikai levezetéseknek is sajátja (lehet). Ebből az elméleti konstrukcióból levezethető a nyelvcsalád tagjainak történeti folyamatossága, amely mindig a kutatók aktuális tudását összegzi. Ez a tudás főként a nyelvemlékekből igazolható vagy bizonyos törvényszerűségek alapján rekonstruálható, mint valamilyen múzeális tárgy.

Az élő nyelv is szerkesztmény, rendszer. Minden eleme folyamatosan változhat, beszédhangjai, szavai, nyelvtana stb. Az állandó változás a rendszert és alrendszerait különböző mértékben alakítja át. A nyelvi elemek hordozta gondolkodás- (mód) alig törődik magával a nyelvi elemmel, így azután látszólagos összefüggések jönnek létre, mint a cikkirő példái a „gyökszócsorcsalád” bemutatására. A cikkirő „gondolkodó-szerzőtársa”, Juhász Zoltán elmondja: „mint mérnököt rabul ejt a teremtés, a természet, a termés és a tervezés gyök- és így fogalmi közössége” (Magyar Nemzet 2010. augusztus 6.). Szabadulása után kívánatos lenne például a „terv, tervez, tervezés” szócsalád pedigréjét tanulmányozni, nem sok munka, még kétszáz éves sincs a „terv” szó, minthogy a nyelvújítás idején született.

Czákó Gábor úgy gondolja, hogy a finnugor nyelvhasznolást „hatalomtudománnyá” fejlesztette (klapanciában mondom – bocsássá meg Arany János –) Budenz József, Hunfalvy „S hazánk más ily pimaszi”, kik nem tudni, mért akarnak „Sírt ázni a magyarnak!” Hiszen itt jön a lényeg: a finnugor nyelvhasznolást „maga alá rendelte a magyarságtudományokat, a régészetet, a történettudományt, a néprajzot, a zeneelméletet stb. Ezeket keresztül a nemzettudatot!”

Érőltetem a saját tudatomat: ha a magyar nyelv gyökszócsorcsaládjai a rokonságok körét (főtebb idéztem már, de hát rabul ejtett) „térben, népben, időben” tágasabban és más irányba viszik, akkor mi az eredmény. (Még nem láttam, de lehet, hogy nem is tudok olvasni, sem írni; Karinthy, hiszem, megbocsát...) Attól tartok, vagy valamilyen előkelő rokonság, vagy netán nincsenek is rokonok, csak olyan kevésbé előkelő népség(ek), akik fölnéznek az efféle nemzettudatra. Látni fogják: azon ugyan fenn az ernyő, de nincsen kas.

Büky László

Kérdések és válaszok

Már több mint ötezer kérdés és válasz található a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda öt éve indult ingyenes szolgáltatásában. Az adattár naponta gyarapodik, ebben bárki kereshet. A Manyszi munkatársai továbbra is várják a kérdéseket, amelyekre 1–24 órán belül ímélen, illetve szerkesztett formában a honlapon válaszolnak.

? Hogyan kell írni a *rossz(szerű)* alakulatot?

A javasolt forma: *rossz-szerű*. Az egyszerűsítés elvét nem érvényesítjük ebben az esetben (a 94. szabálypont alapján): „Nem egyszerűsítünk viszont akkor, ha a *-szerű*-t kettőzött *sz*-re (*ssz*-re) végződő szavakhoz kapcsoljuk: *dzsessz-szerű*, *expressz-szerű* stb. – Hasonlóképpen: *puff-féle* (ülőke) stb.”

? Hogyan írjuk helyesen az *érzelmi állapot változás* összetételt?

A kért alakulat írásmódja a mozgószabály alapján: *érzelmiállapot-változás*. De használhatja a körülíró szerkezetet is: (az) *érzelmi állapot változósa*.

? Hogyan kell helyesen írni a *hugi* szót? Mely esetekben rövidül meg a szótó magánhangzója az *-i* képző hatására?

A *hugi* alak szerepel az OH. (az Osiris-féle Helyesírás) 53. oldalán, rövid *u*-val: „Kivételes írásmódúak, így a hagyomány elve szerint kell rögzíteni a *gunyoros*, *husi/husika*, *hugi/hugica*, *szivi* és a jelentésüket tekintve elszigetelődött *sujtás* és *tüzetes* képzett alakokat.” (Ezzel szemben a *hügica* hibásan szerepel a szótárrészben. Lásd erről a Wikipédián az OH.-ban szereplő hibás alakok jegyzékét.)

Az, hogy a szótó magánhangzója mikor rövidül meg, attól függ, hogy a szó melyik típushoz tartozik: olykor megőrzi a képzett alakokban a hosszú magánhangzót (pl. *húg* > *húgocska*, *fúj* > *fújdogál*); máskor a képzett alakok nagy részében megőrzi, de egyes képzők előtt rövidülés történik (pl. *bír* > *birkózik*); illetve a szabályzat külön kiemeli a *kéz/víz* típust (itt egyes képzők és bizonyos ragok előtt is meg rövidül a magánhangzó, mások előtt hosszú marad, vö. *kézi*, de *kezes*). Sajátos a *tíz/hűsz* esete, amelyek csak három képző előtt rövidülnek meg írásban (*tized*, *tizedik*, *tizen-*), különben hosszúak maradnak. Valamint létezik még a *zsír* típusa, ahol rövidülést okoznak egyes képzők, míg mások nem (*zsíros*, de

zsiradék). (Forrás: OH. 53–55., a szabályzat 27. pontja.)

? Magyar szövegben hogyan kell írni: *Fukushima* vagy *Fukusima*, illetőleg *Daiichi* vagy *Dajcsi*. Tehát a magyar kiejtés szerint vagy angolos átírásban?

A japán nyelvből való átírásban az OH. (2005: 246–48) igazít el. Egyaránt használatos a Hepburn-féle átírás (*Fukushima* és *Daiichi*) és ezek magyaros megfelelői: *Fukusima* és *Dáj-icsi* vagy *Daj-icsi*. A Manyszi álláspontja: a gyakrabban használatos és többször ajánlott Hepburn-féle átírást javasoljuk (ez hidalja át a különböző karakterkészletek közötti egyeztetési nehézségeket, ez a legis-

mertebb és a legelismertebb), ám mindkét verzió helyes, használatukat szerkesztői döntés szabályozhatja. A *Dáj-icsi* típusú átírás pedig azért így pontos, mert az 'egyes számú' két kínai eredetű írásjellel írható, amiből az első a *dáj* 'szám', a második pedig az *ichi* 'egy'. A kötőjellel érzékeltetjük a megfelelő kiejtést.

? Melyik a helyes alak: *jó fej* vagy *jófej*? Tehát külön- vagy egybeírva helyes, ha pozitív tulajdonságként ('vicces', 'szórakoztató' stb.) használom a kifejezést? Az Osiris Kiadó Helyesírás című kötetében különírva szerepel, de kíváncsi vagyok, mi a logikája ennek az írásképeknek.

A *jó fej* mint szó szerkezet valóban különírandó. A *jófej* akkor lenne egybeírható, ha jelentésváltozás állna be. Vö. *jó nép* – *jónép*, *jó mód* – *jómód*. A *jófej* önálló (plusz) jelentését és így egybeírását sugallhatja a *jópofa* és a *tőkfej* egybeírt forma. Mi egyelőre nem érezzük a jelentésváltozást („Megjöttek a jó fejek”), amely az egybeírás indokolná.

? Mit jelent a *rapsic* szó?

A *rapsic* jelentése 'vadorzó' (pl. orvvadász, orvhalász, orvhorgász), az Idegenszó-tár alapján (Tinta, Bp. 2005), amit a Google is megerősít.

? Hogyan írjuk: *istenkép*, *Istenkép* vagy *Isten-kép* 'az ember Istenről alkotott elképzelése'?

Az *isten* szót köznévként kisbetűvel, tulajdonnévként nagybetűvel írjuk (160. szabálypont). Tehát ha általában az *istenképről* beszélünk, akkor kisbetűs, ha egy bizonyos vallás kapcsán említjük, akkor lehet: *Isten-kép*. Csak adott szövegtörzsetben dönthető el, melyik alkalmazandó: „Az ember *istenről*/Istenről alkotott elképzelése”. Ha általánosságban említjük, akkor egészen biztosan kisbetűs, ha konkrét vallás kapcsán, akkor nagybetűs is lehet. A szabályzat kisbetűs példái: *a görög istenek, tudja isten, az isten szerelmére*.

Összeállította: B. G.

Makkai Ádám köszöntése

Makkai Ádám 1935-ben született Budapesten. A Vörösmarty Mihály Állami Általános Gimnáziumban érettségizett 1954-ben. 1956 októberében harmadéves egyetemista, novemberben elmenekült Magyarországról. Bécsben, majd Bostonban élt, 1958-ban a Harvardon végzett, ezt követően a Hawaii-szigeteken kezdett dolgozni mint német-francia és latintanár. 1960-ban a Ford Alapítvány ösztöndíjasaként felvették a Yale Egyetemre, ahol általános nyelvészként 1963-ban szerzett Magister Artium, majd 1965-ben PhD fokozatot. 1967-től a chicagói, újonnan alakult Illinois-i Állami Egyetem adjunktusa, majd 1968-tól docense. 1974-ben nevezték ki egyetemi tanárrá (full professor of linguistics). Fulbright-ösztöndíjjal tanított Szingapúrban, majd 1989 és 2002 között Hong-

kongban. 2004-től professor emeritus. Hawaiiin él. Mivel 2010. december 16-án betöltötte 75. életévét, idén márciusban pedig elnyerte a Kossuth-díjat, mi József Attila nevezetes versének általa írt önironikus parafrázisával tisztelgünk előtte.

berben elmenekült Magyarországról. Bécsben, majd Bostonban élt, 1958-ban a Harvardon végzett, ezt követően a Hawaii-szigeteken kezdett dolgozni mint német-francia és latintanár. 1960-ban a Ford Alapítvány ösztöndíjasaként felvették a Yale Egyetemre, ahol általános nyelvészként 1963-ban szerzett Magister Artium, majd 1965-ben PhD fokozatot. 1967-től a chicagói, újonnan alakult Illinois-i Állami Egyetem adjunktusa, majd 1968-tól docense. 1974-ben nevezték ki egyetemi tanárrá (full professor of linguistics). Fulbright-ösztöndíjjal tanított Szingapúrban, majd 1989 és 2002 között Hong-

„Mennyé má!”

Félreértés ne essék a cím kapcsán, nem én nem tanultam meg helyesen írni! A *Mennyé má!* egy amerikai-kanadai film magyar címe. A vígjáték eredetileg a *Down to Earth* címet viseli. Természetesen nem mindig jó, ha az eredeti címet tükörfordításként adjuk vissza, mert sok esetben a magyar nyelvű fordítás nem tűnik olyan találónak, mint az idegen cím. Ha a tartalomhoz jobban illeszkedő, arra érzékletesebben utaló címmel van is dolgunk, véleményem szerint elvárható lenne, hogy a helyesírás ne a kiejtést kövesse, hanem a magyar helyesírás szabályait. Szinte mindenütt látható, hallható, hogy a szleng egyre erősebben begyűrűzik a hétköznapi beszédbe, ezzel egy bizonyos fokig nincs is semmi probléma. Am a kiejtést tükröző, helytelen írásmód vajon milyen példával szolgál? A filmek nagyon nagy közönségréteghez jutnak el, melynek tagjai között talán akad olyan, aki nincs tisztában a filmcím helytelen írásmódjával. A *mennyé má* kifejezés az informális beszélgetés során használatos szófordulat, mely a beszélgetőpartnerek között egyfajta bizalmasabb, baráti, humoros kapcsolatot tételez fel; jelentheti azt, hogy „Ugyan, ne ugrass már!”, „Ne viccelj már velem!”. Nyilván a *Down to Earth* című film fordítói ezt az árnyalatot szerették volna kifejezni fordításukkal, és mivel vígjátékról van szó, a humoros, kötetlen stílus szinte követelmény.

A beszélgetés során természetesen nem hangról hangra ejtjük a szavakat, hanem érvényesülnek a kiejtést megkönnyítő hangtörvények. Egy szöveg fonetikus, azaz a kiejtést követő átírásában helyénvalók a *mennyé má* kifejezéshez hasonló jelenségek, ám egy sokakhoz eljutó filmcím kapcsán talán nem ez a legmegfelelőbb választás.

Kelemen Livia

Hetvenöt éves lettem én:
Trójai Faló e költemény?
Szamár
tanár

öngúnyos ön-L. F. S.-e?
Parancs: álarcát vesse le?
No lám
komám,

ezen merengve kiderül,
hogy pár vers csak, mi sikerül,
s az „sokk”,
ha sok.

Maradtam volna Pesten is,
de sajtott lelkem s testem is:
nyugat-
huzat

vonzott a zord határon át –
így értem el szép Ausztriát
kopott
s kapott

öltönyben, melyet jóatyám
Mexicóból testált reám:
– csomag
lovag! –

ki elhagyott mint gyereket,
s akit azóta kergetek
rokon
fokon.

Harvard után a *Yale* adott
egy PhD-t, majd pár pofont,
– elvész
e vész –

s bár angol lett a nyelvezet,
magyar maradt az ékezet:
öröm-
üröm.

Negyven év tanítás után
csak üldögélek nagy bután:
élek
s félek.

Az anyanyelv éltet, erőt ad!

Fellengzős, frázispufogtató, leginhetnek olvasóim írásom címe láttán. Kérem őket, ne siessenek ítéletükkel, nehogy az utólag szerintük is elhamarkodottnak bizonyuljon! Én ugyanis nem azért állítottam éppen ezt cikkem élére, hogy egy mögöttes tartalom nélküli, dagályos közhely-címmel „hódítsak”, hanem mert pontosan arról írok a következőkben, amit a cím sugall. Nem is magyarázok tovább, hanem máris a lényegre térek. Előzetes megjegyzésem csupán annyi, hogy bár a címben az *anyanyelv* szó szerepel – annak érzékeltetésére, hogy amit mondok, az valójában minden nyelvre vonatkozik –, én a címben olvasható megállapítás helyességét ezúttal csupán saját anyanyelvemre, a magyar nyelvre vonatkoztatva vizsgálom.

Foglalkozásom, hivatásom folytán több évtizeden át barátok, ismerősök, olvasók, rádióhallgatók, tévénezők, előadásaimon részt vevő hallgatók tízezreivel volt módom anyanyelvünkről ilyen vagy olyan formában eszmét cserélni: meghallgatni vagy elolvasni anyanyelvünkről szóló gondolataikat, válaszolni anyanyelvi vonatkozású kérdéseikre, vagy éppen megkérdezni tőlük, mit is jelent számukra a magyar nyelv. Összegezve elmondhatom, szinte mindegyikük szereti anyanyelvét; ki rajongva, szent hevülettel, ki tárgyilagosan, elfogulatlanul, de szereti. Igen sokan szeretnek a nyelvvel játszani is: nyelvi találósdikat megoldani vagy éppen kigondolni, szójátékokat kitalálni, szócicceket mesélni vagy hallgatni. Gyakran utazom vonaton. Látom, hogy az utasok mintegy fele – vagy a mobilkorszak óta, mondjuk, inkább a harmada – valamilyen rejtvényűséget szed elő, és skandik meg hasonlók fejtesével üti agyon az időt. Rövidre zárva az összegezést: a nyelv, az anyanyelv nagyon sok ember életében – tehát nemcsak azokéban, akikhez hivatásuk következtében fokozott mértékben hozzátartozik – ott van, jelen van, és nemcsak úgy, hogy használják, hanem hogy érdekli őket, foglalkoznak vele, kedvüket lelik benne.

Ennyi előkészítés után állok elő azzal a megállapítással, amelyet már a címmel is jeleztem, vagyis hogy az anyanyelv szeretete és a nyelvvel való bíbelődés, foglalkozás éltetheti is az embert, növelheti életigenlését, életerejét. Tudom, egy röpké felsorolásnak vajmi kevés a bizonyító ereje, szinte semmi, de mégsem tudom elfojtani magamban azt a gondolatot, hogy aki az anyanyelvét nagyon szereti, sok szállal kötődik hozzá, annak – legalábbis bizonyos fokig – éltetője is az anyanyelv.

Mostantól kezdve pedig hadd irányítsam olvasóink figyelmét a magyar nyelvészekre, közülük is azokra, akik az anyanyelvápolást is mindig fontosnak tartották, s ebből következőleg nyelveművelő folyóiratunkkal is kapcsolatban álltak vagy állnak. (Cikkemet áprilisban írom. Bízom a gondviselésben, s nagyon remélem, hogy akikről úgy szölok, mint jó barátainkról, köztünk levő, velünk együtt dolgozó emberekről, azok egyikét sem ragadja el orvul a halál,

hanem még sokáig itt maradnak velünk, közöttünk, talán éppen az anyanyelv éltető erejének köszönhetően.)

Korelnökünk **Láng Miklós**, akit 2009. októberi számunkban már köszöntöttem abból az alkalomból, hogy pár hét múlva betölti 90. életévét. Már csaknem két év telt el azóta, s azóta is olvashatjuk lapunkban cikkeket, törhetjük a fejünkét agyafűrt rejtvényein. Hálásan köszönjük!

Termékeny élete 92. évében van **Elekfi László** tudós kollégánk, aki az utóbbi években rendszeresen jelentkezik nálunk értékes nyelveművelő írásaival. Ez évi első számunkban részletesen is méltathattuk munkásságát abból az alkalomból, hogy tavaly ő volt a Lőrincze-díj egyik kitüntetettje.

Nem kevesebb, mint három olyan jeles kollégánk, szerzőtársunk is van, aki ebben az évben töltötte vagy tölti be 90. életévét. Betűrendben haladva az első **Bencédy József**, aki 1979-től 1992-ig az Édes Anyanyelvünk felelős szerkesztője is volt, a szerkesztőbizottságnak pedig jelenleg is tagja. Ami pedig életerejét, alkotókedvét illeti: legutóbbi számunkban kétoldalas nagy tanulmányban értékelte az Anyanyelvápolók Szövetségének a mindenkori kulturális tárcával évente-kétévente közösen meghirdetett anyanyelvi pályázatait. Várjuk az újabb írásokat!

Ugyancsak ebben az évben tölti be 90. életévét **Deme László**, szövetségünk alapító társelnöke, akinek szerteágazó tudományos munkásságáról most nincs módom szólni, de azt mindenképpen meg kell említenem róla, hogy az anyanyelvápoló mozgalmak életre hívásában meghatározó szerepe volt az elmúlt évtizedekben. Lapunkban számos értékes cikke jelent meg, s bár az elmúlt két évben már nem adott írást, az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottságának mindmáig ő az elnöke.

És még egy 90 év-várományosunk van: **Graf Rezső**, aki lapunknak megalakulása óta egyik legmegbízhatóbb, legrendszeresebb szerzője, több kiadványunknak pedig szerkesztője is. Elhatalmasodó szembaja már gátolja az írásban, de tőle származik az az ötlet, amely már a megvalósulás küszöbén áll, mégpedig az, hogy a magyar nyelvnek minden évben legyen egy meghatározott napja, amelyen a hírközégek emlékeztetik az embereket anyanyelvünk fontosságára, nemzetösszetartó erejére. Neki is és a többi „kilencvenesnek” további alkotókedvet, életerőt kívánunk!

Köszöntő írásom befejezéséül pedig, visszakanyarodva ahhoz a kiindulópontul szolgáló megállapításhoz, hogy a magyar nyelv éltetőjük azoknak, akik e nyelvet anyanyelvükként szeretik, idézek egy mondatot a több mint fél évszázada külföldön, Nagy-Britanniában élő – igaz, még csak 77 éves! – Gömöri György irodalomtörténésztől, költőtől és műfordítótól. Midőn írásban azt kérdeztem meg tőle: „Hogyan fogalmazná meg egyetlen mondatban anyanyelvünkhöz fűződő érzelmi kapcsolatát?”, így válaszolt:

„52 éve élek külföldön, de verset csak magyarul írok, leginkább magyarul álmodom, és az összes általam ismert nyelv közül magyarul tudom magamat legjobban kifejezni – a világ nyelvi tengerébe való merüléskor a magyar az én létfontosságú oxigénpalackom.”

Grétsy László

Magyar nyelvi foglalkoztató tábor külföldi magyar gyerekeknek. A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda 2011. július 30. és augusztus 5. között Balatonalmádiban ismét megrendezi nyári táborát. A tábor vezetője: Tóth Orsolya. A tábor leírása, a tavalyi tábor fotói megtekinthetők a www.manyszi.hu honlapon. Érdeklődés: iroda@e-nyelv.hu, 36-30-318-9666.

Deme László méltatása*

Pályájáról nehéz képet rajzolni, annyira sokoldalú, sokirányú és hatalmas.

Munkásságának voltaképpen két vagy három ága van. Az egyik ág a tudományos kutatás, elsősorban a nyelvi jelenségek és funkcióik vizsgálata, leírása. Ez Deme László esetében a nyelvi eszközök majd minden rétegének vizsgálatát jelenti a hangtani vizsgálatoktól kezdve a helyesíráson és gondjain át a mondattanig, a szövegtenig, beleértve az általános nyelvészet számos kérdését is. Természetesen ez jelenti a nyelvi jelenségek tudományos leírását, de a nyelvi eszközök használatával kapcsolatos tudományos kutatást és tudománynépszerűsítést is, a nyelvi eszközök helyes, célszerű használatával kapcsolatos gyakorlati tudnivalókat is, és a helyesírási szabályzatoknak, a laikusoknak szóló (de mindenkor tudományos alpra épülő) ismeretterjesztést is. Ilyenformán volt – a tudományosság oldaláról – egyik megtervezője, munkatársa, szerkesztője a nyelvatlásznak, munkatársa (a kezdetekkor) a tájszótárnak, a gyakorlatot is szolgálva munkatársa pl. a helyesírási szabályzatoknak, a helyesírási szótáraknak. Kidolgozója volt – ismét csak a tudományosság szempontjait szolgálva – pl. *A mai magyar nyelv rendszere* című munkában, az ún. akadémiai nyelvtanban a hangtani, mondatfonetikai fejezeteknek, ő rakta le a magyar szövegtenet kutatások egyik vizsgálati ágának módszertani alapjait is. Tudományos munkásságának egy részére jellemző, hogy a kérdéskör problematikáját vizsgálva gyakran csak kijelölte a vizsgálatok fő csapásirányát, a részletkérdések ki- és feldolgozását más kutatókra, többnyire tanítványaira bízta. Egészét pedig az jellemzi, hogy szemléletmódjában mindig tetten érhető, hogy figyelt a nyelvet szabad nyelvi-politikai stb. közegekben és a kisebbségi sorban használó ember nyelvi gondjaira.

A nyelvi közösség nyelvhasználatának gyakorlatát segítő, ő indította el és tervezte meg pl. a kiejtési kézikönyv munkálatait. Számos cikk, tanulmány szerzője, azoknak a munkáknak, amelyek a mondat- és szövegszerkesztéssel, a közéleti megnyilatkozásokkal kapcsolatos kérdéseket tárgyalják. Ezek is (pl. *Szónokok, előadók kézikönyve, Közéletiség, beszédmód, nyelvi műveltség*) többségükben tudományos vizsgálatokon alapulnak, de mindig gyakorlati célokat szolgálnak.

Munkásságának jelentős részét képezi az anyanyelvi oktatás és főleg az anyanyelvi nevelés kérdésének szolgálata. Oktatási programok kidolgozásában vett részt, előadásokat tartott hivatalosan szervezett formákban (pl. pedagógus-továbbképző tanfolyamokon, konferenciákon) és egyebütt (pl. rádióban, televízióban).

Éppen ezen az ágon kapcsolódik munkássága a nyelvművelésnek (pontosabban a nyelvhasználó művelésének) ahhoz a formájához, amelyet ő „laikusmozgalomnak” nevezett. Így, ezért volt, lehetett egyik támogatója az Anyanyelvpolók Szövetsége tevékenységének és vezéregyénisége, szervezője, szellemi és gyakorlati irányítója egyrészt az immáron 46 éve tartó országos Kazinczy-versenyeknek, másrészt a szintén országos Édes anyanyelvünk nyelvhasználati versenyeknek és a Beszél-ni nehé! mozgalomnak. Ez utóbbi kezdetben „csak” rádióadások formájában jelentkezett, később országos, diákokat, tanárokat, magánszemélyeket is összefogó „levelező” mozgalommá vált a rádióadásokhoz és a Duna Televízió *Nyelvőr-ző* című műsorához, napjainkban pedig a Katolikus Rádió nyelvművelő adásaihoz kapcsolódva.

Méltán jogosult tehát a példamutató beszédet, beszédma-gatartást jutalmazó Kazinczy-díjra, amelynek szolgálatára – mármint a Kazinczy-díj mozgalmának szolgálatára – majd fél-századot áldozott.

Wacha Imre

* Elhangzott azon az ünnepségen, melyen Deme Lászlónak a Kazinczy-díjat átadták. (A szerk.)

Hogy a váratlanul eltávozott **Nagy Károly** személyisége és munkássága mit jelentett az anyanyelvi mozgalom számára, azt hosszú évtizedek története és valamennyiünk emlékezete, tisztelete tanúsítja. Hogy mit jelentett számomra, aki éppen egy emberöltőt töltöttem el mellette anyanyelvi kultúránk vizsgálatában, azt nekem kell elmondanom. 1981 augusztusában ismerkedtem meg vele a pécsi Anyanyelvi Konferencián. Ő volt az összejövetel első számú szellemi irányítója: Lőrincze Lajos mellett eszméltetője, a közösen vállalt felelősség és munka eszmei alapjának és kereteinek kidolgozója, megfogalmazója. Neki köszönhettem, hogy szerepet vállalhattam a mozgalom munkájában, majd megoszthattam tapasztalataimat az amerikai magyarság közösségeivel. Három évtizedet töltöttem el vele: személyiségeinek közelében, fáradhatatlan vállalkozó kedvének és munkabírásának mindig reménykedésre biztató varázskörében. Tevékeny és gazdag évtizedek voltak ezek, mindig új erőforrást jelentett Károly barátsága, munkabírása, küzdőszellem – a végzetesnek látszó történelmi és politikai körülményeken is mindig diadalmaskodó optimizmusa.

Ahogy sokunk számára, akik idehaza éltük meg a magyar történelem mögöttünk lévő viharos évtizedeit, az ötvenhatos magyar forradalom jelentette legnagyobb történelmi élményünket, egyszersmind azt az eseményt, amely eszmei és erkölcsi erejével (és nem múló emlékével) igazodási pontot jelentett, Nagy Károly is 1956 szelleméhez ragaszkodva alakította munkáját és életét. 1934. május 24-én született Nyíregyházán. Az ottani tanítóképző elvégzése után egy környékbeli tanyai, majd egy baranyai általános iskolában tanított. 1956 októberében Erdősmecke Forradalmi Tanácsa elnökévé választották. 1956. november 13-án hagyta el Magyarországot. 1962-ben a Rutgers egyetem pszichológia szakán végzett, MA diplomáját 1966-ban, doktorátusát (PhD) 1970-ben szerezte meg szociológiából a New York-i New School for Research egyetemen. 1960-ban egyik alapítója és huszonöt évig egyik tanítója volt a Magyar Öregdiák Szövetség New Brunswick-i Hétfévi Magyar Iskolájá-

nak. 1965-ben egyik kezdeményezője, 1970 óta egyik vezető szakembere az Anyanyelvi Konferenciának (A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága), tankönyveinek lektora, Nyelvenk és Kultúránk című folyóiratának szerkesztője volt. 1965-től 1994-ig tanított a Rutgers egyetemen, 1968-tól 2006-ig a Middlesex County College tanára volt, 1970-től 1982-ig tan-székevezetője. Tanított a Montclair, Magyarországon pedig a Janus Pannonius, az Eötvös Loránd és a Debreceni Egyetemen is.

Angol és magyar nyelvű tanulmányai, cikkei 1965 óta jelentek meg. Fontosabb művei a következők: *Tanítsunk magyarul* (1977), *Magyar szigetvilágban ma és holnap* (1984), *Szigetmagyarság és szolidaritás* (1988), *Küldetésben* (1996), *Emigránsok küldetésben* (2000), *Amerikai magyar szigetvilágban* (2009). Ezekben a könyvekben a magyar nyelv és kultúra külföldi megtartásának, művelésének módjait, a kettős kultúra küldetészerű vállalásának jelentőségét mutatta be. Életútját összefoglaló könyvét *Járatlan utakon – korfordulók világában* címmel 2003-ban adták ki. (Az életrajzi adatokat Papp László közlése nyomán állítottam össze.)

Azt, hogy Nagy Károly egyénisége és munkássága mit jelentett az anyanyelvi mozgalom, a magyar–magyar párbeszéd és a nemzet kulturális egyesítése tekintetében, még sokáig fogjuk emlegetni: beszélünk róla, megemlékezéseket tartunk tiszteletére, számon tartjuk írásait, őrizzuk örökségét – megőrizzük azt az emberi példát, amit alakja és munkássága jelent. Kötelességünk, hogy felmérjük munkájának jelentőségét, és gondozásba vegyük szellemiségét, erkölcsiségét, tanítását. Most azonban a gyász fájdalom tölti el szívünket. Mind több a halottunk: Lőrincze Lajos és Czine Mihály után most Nagy Károlytól kell búcsút vennünk azok sorából, akik nemcsak megalapozták a nemzetegyesítés történelmi intézményeként működő anyanyelvi mozgalmat, hanem közösségi értelmet, morális rangot, távlatos lelki stratégiát is adtak neki. Drága barátunk, Isten Vele!

Pomogáts Béla

Eltávozott egy barát

HÍREK – ESEMÉNYEK

Hírek

A 45. magyar nyelv hete, valamint a 46. Kazinczyról elnevezett *szép magyar beszéd verseny* döntője 2011. április 15-én pénteken kezdődött a győri Városházán tartott megnyitóval. **Schmitt Pál** köztársasági elnök köszöntőjét **Cservák Csaba** államtitkár olvasta fel.

*

A 45. magyar nyelv hete rendezvénye 2011-ben az Anyanyelvpolók Szövetsége és a TIT Pannon Egyesülete rendezésében Győrben volt. A győri megnyitót követően **Balázs Géza** és **Baksa Péter** tartott előadást.

*

Április 18-án elfogadta az Országgyűlés Magyarország új alkotmányát, amelyben helyet kapott a magyar nyelv, valamint a jelnyelv is.

*

2011 áprilisában 80. születésnapján köszöntötték munkatársai, barátai **Petőfi S. János** és **Szépe György** nyelvészeket. **Petőfi S. János** április 28-án az Akadémián, **Szépe Györgyöt** április 26-án a Magyar Nyelvtudományi Társaságban köszöntötték.

*

Párhuzamos nyelvészpályák címmel **Kenesei István** méltatja az Élet és Irodalom 2011. április 22-i számában **Szépe Györgyöt** és **Kiefer Ferencet** 80. születésnapjukon.

*

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság május 4-én *Toldy Ferenc-díjjal* tüntette ki **Szathmári István** professor emeritust, a magyar stilisztika iskolateremtő mesterét. A díjátadó ünnepségen **Kiss Jenő** akadémikus tartott előadást nyelv, gondolkodás és irodalom kapcsolatáról.

*

20 éves a *Magyar Szemiotikai Társaság*. A szemiotika korábban a Magyar Nyelvtudományi Társaságban kapott helyet, de 1991-ben létrejött a Magyar Szemiotikai Társaság. A magyar szemiotikusok nagy sikere, hogy 2011-ben az ELTE-n elindul az országban először a szemiotika MA szak. A Társaság folyóirata, a Szemiotikai Tájékoztató a www.szemiotika.com honlapon olvasható.

*

A szokásos tartalommal, de immár csak az interneten (elektronikus formában) jelenik meg 2011-től a *Magyartanítás* című folyóirat. Az *Új Könyvszemle* ez évtől ugyancsak áttért az elektronikus kiadásra.

Nyelvészeteti könyvek

Balázs Géza: *Sms-nyelv és -folklor*. MSZT-Inter-PRAE.HU, Budapest, 2011.

Balázs Géza szerk.: *Nyelvészetről mindenkinek*. 77 nyelvészeti összefoglaló. Inter, Budapest, 2011.

Bódi Zoltán: *Infoszótár*. Informatikai fogalmak eredete, magyarázata és használata. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2011.

Fordítástudomány 2010/2.

H. Varga Gyula szerk.: *A kommunikációoktatás kontextusai*. Hungarovox, Budapest, 2010.

Magyar Orvosi Nyelv 2010/2.

Nagy L. János szerk.: *Egy autonóm ember*. Török Gábor emlékének. Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2011.

Névtani Értesítő, 32. (Budapest, 2010.)

Nyelvünk és Kultúránk 2011/1.

Simon Szabolcs: *Nyelvi szondázások*. Alkalmazott nyelvészeti tanulmányok a szlovákiai magyar nyelvhasználat köréből. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2010.

Tanulmányok 10. Az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékének Kiadványa, Újvidék, 2010.

Várnai Judit Szilvia–Mészáros Andrea Éva: *Fordítókatalauz*. Hogyan igazodjunk el az angol nyelvű jogi és európai uniós szövegek útvesztőjében? Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2011.

Wacha Imre: *A Kazinczy-versenyek és a helyes kiejtés néhány kérdéséről*. Kazinczy Gimnázium, Győr, 2011.

Események

2011. június 16. 16.00 Szarvas Gábor-nap, MTA. Az év szavának és antiszavának (2010) sajtóbemutatója, Szarvas Gábor mellszobrának megkoszorúzása, majd Szarvas-vacsora

2011. június 17–19. 1. anyanyelvi júniális, Sátoraljújhely–Széphalom (ASZ,

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport)

2011. június 24–25. IV. Józsa Péter művelődésszemiotikai szimpózium, Szombathely

2011. június 30–augusztus 5. Magyar nyelvi tábor (külföldi magyaroknak), Balatonalmádi (érdeklődés, jelentkezés: iroda@e-nyelv.hu)

2011. augusztus 8–15. XIX. Országos ifjúsági anyanyelvi tábor

2011. augusztus 22–27. Nyelv és kultúra a változó régióban. VII. Nemzetközi hungarológiai kongresszus, Kolozsvár

2011. augusztus 29–31. XXI. Alkalmazott nyelvészeti konferencia, Szombathely, NYME SEK

2011. szeptember 17. Az ASZ helyi csoportjainak évnitó találkozója

2011. szeptember 21. 16.00 A tágul Google-galaxis. Az ELTE és a KJF előadás-sorozatának folytatása minden szerdán, ELTE, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, 428. terem

2011. szeptember 23. A nyelvek európai napja, Grác

2011. szeptember 30–október 2. Emlekezet: ünnep – fesztivál. Semiotica Agriensis 9., Eger

2011. október 13–15. Szarvas Gábor nyelvemlék napok, Ada

2011. október 14–16. Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny, Sátoraljújhely

A Hírek rovatba szánt információt a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Nyári könyvvásár az Édes Anyanyelvünk olvasóinak

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda kedvezményes könyvajánlata 2011. július 15-ig!

Kézikönyvek:

Balázs Géza szerk.: *Nyelvészetről mindenkinek*. 77 nyelvészeti összefoglaló. 3900 Ft helyett 2500 Ft

Balázs Géza és Zimányi Árpád szerk.: *Magyar nyelvhasználati szótár*. 3240 Ft helyett 1500 Ft

Balázs Géza–Takács Szilvia: *Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe*. 3900 Ft helyett 2500 Ft

Balázs Géza szerk.: *Jelentés a magyar nyelvről 2006–2010 + Új szavak szótára (1998–2010)*. 2650 Ft helyett 1400 Ft

Balázs Géza és Dede Éva szerk.: *Európai nyelvemlék*. 4900 Ft helyett 2450 Ft

Balázs Géza és Dede Éva szerk.: *Európai helyesírások*. 4900 Ft helyett 2450 Ft

Elemzések, tanulmánykötetek:

Balázs Géza: *Sms-nyelv és -folklor*. 1200 Ft helyett 800 Ft

Valamint további nagy kedvezményel:

Balázs Géza szerk.: *A magyar reneszánsz stylus*. 700 Ft

Bódi Zoltán–Veszelszki Ágnes: *Emotikonok. Érzelemkifejezés az internetes kommunikációban (CD-melléklettel)*. 700 Ft

Balázs Géza szerk.: *A nyelvújítás jelvilága*. 700 Ft

Balázs Géza és Voigt Vilmos szerk.: *A kezdetektől a maig. A modern magyar szemiotika olvasókönyve*. 700 Ft

Megrendelés telefonon, ímélen: 36-30-318-96-66, iroda@e-nyelv.hu

A könyveket nagyobb mennyiség esetén Budapesten házhoz szállítjuk, postázás esetén postaköltséget felszámítunk!

Mindenekelőtt az idei 1. számunkban közzétett rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Mű és alkotója. 1. Karagöz. 2. Élektra. 3. Üstökös. 4. Kaszinó. 5. Felelet. 6. Szeleta. 7. Képirás. 8. Szatíra. 9. Erdőség. 10. Platina. 11. Elmélet. 12. Ballada. A mű címe: A közelítő tél, szerzője a 175 éve elhunyt költő, Berzsenyi Dániel.

II. Értelmes helységnevek. 1. Szátok. (Az egyéb megoldások, pl. Fülek, Ajka, nem felelnek meg a meghatározásoknak.) 2. Derecske vagy Kisdér. (Bár képzésmódja szokatlan, elfogadtuk a Hóka választ is. Hóka egy szlovákiai település neve.) 3. Hollóháza. (Elfogadtuk a néhány megfejtő által beküldött Kányavár megfejtést is.) 4. Martfű. 5. Nőtincs. 6. Rétalap. (Az Alap megfejtés nem jó, mert van ugyan ilyen település, de a meghatározásnak nem felel meg.) 7. Zagyvaróna. 8. Velemér. 9. Aggtelek és Erdélyben Ótelek. 10. Zsebeháza.

III. Párosával fejtsé! 1. Benedek – Kaposvár. 2. Andalóg – Örkény. 3. Lendület – Losonc. 4. Goromba – Temesvár. 5. Ambrus – Ódöngés. A keresett vers címe: Balga költő.

IV. Szójátékos csattanó. Ugyan ne tréfájl! Hogy néznénk ki csuhában?

Azok közül a megfejtőink közül, akik megoldásukkal elérték a sorsolásban való részvételhez szükséges 60 pontot, a következők részesülnek a Tinta Könyvkiadó által a nyerteseknek felajánlott könyvjutalomban, amely ezúttal Kiss Gábor és Bárdosi Vilmos „Szinonimák – 20 000 rokon értelmű szó dióhéjszótára” című könyve: Bácsi Edit, Orosháza, Huba u. 10. (5900); Berghammer Rita, Budapest, Dési Huber u. 28. III. 15. (1098); Éltés Kondné, Veszprém, Endrődi u. 42/A (8200); Husvéti Tiborné, Budapest, Adony u. 12. fszt. 4. (1116); Jókai Mór Gimnázium Édes anyanyelvünk szakköre, Komárom, Táncsics Mihály u. (2900); Kenyeres Tamásné, Miskolc, Körömcői út 13. (3535); László Levente, Sopron, IV. László kir. u. 63. III. 13. (9400); Sikó Judith, Románia, 540486 Marosvásárhely, Str. Banat 45/11.; Tanka Ágnes, Nógrádmargal, Hősök tere 17. (2675); Vaskó Eszter, Dunaújváros, Szórád Márton út 40. V/3. (2400). Gratulálunk a nyerteseknek!

A Pontozó új feladatai

I. Szállóige. Megfejtőinknek meg kell találniuk a meghatározásoknak megfelelő, hat betűjegyűből álló szavakat. Ha megoldásuk jó, akkor előbb a szavak első betűit, majd az utolsó betűit összeolvasva egy sort kapnak Berzsenyi Dániel egyik verséből, amely ma már szállóigének számít. A szállóigévé nemesült verssorért 15, a Berzsenyi-vers címéért pedig további 5 pont jár, összesen tehát 20!

1. Ragasztó:							
2. Pékség:							
3. Oldószér:							
4. Háziállat:							
5. Kátránytermék:							
6. Légzési rohamokkal járó betegség:							
7. Terhes:							
8. Női név:							
9. Rés:							
10. Portugál pénz volt:							
11. Színes kövekből készült kép:							

II. Hétszer hét. Olvasóink feladata a hét meghatározásnak megfelelő, hét betűjegyűből álló szavak megtalálása. Ha megoldásuk helyes, akkor az ábra bal felső sarkából kiindulva és elérve a jobb sarokig egy 125 éve született költőnk ismert versének címére bukkanhatnak. Ha ezután ügyesen átrendezik a sorokat, ugyanebben az átlóban a költő egy másik versének címét olvashatják össze. A két költemény címének és a költő nevének megtalálásáért egyaránt 7, összesen tehát 21 pontot szerzhetnek!

1. Dia
2. Énekes, táncos vígjáték
3. Picuri piszok
4. Shakespeare-alak (A vihar)
5. Erdélyi hegyi pásztor
6. Csillagkép
7. Álomba ringatás

III. Ha akarom... Olvasóink nagyon jól tudják, hogy nyelvünkben számtalan homonim, tehát azonos alakú, de eltérő jelentésű és eredetű szó, szóalak található. Pl. olyan, mint a *parti*, amely, ha akarom, melléknév, amely azt jelenti: 'víz mellett levő', de ha akarom, főnév, mégpedig 'játzsma', illetve 'előnyös házasság' értelemben. Feladványunkban tíz olyan azonos alakú szóra, szóalakra kell ráakadniuk, amelyek jelentéseit a bal és jobb oldali „Ha akarom” fejléc alatt megadjuk. Minden jó válasz 2 pontot ér, a telitalálatért tehát 20 pont jár.

Ha akarom	Ha akarom
1. Beszélőszerved	Barlangnyílás
2. Ki tudja?	Tejterméken
3. Jogon	Maradjon neki
4. Nagy gödör	Bántalmazom
5. Darázsféle rovarok	Vizsgálódva figyelek
6. Rokon nép	Részekre tagolják
7. Esmélni kezdenek	Gabonahulladékodnak
8. Élőlény	Arcrészt
9. A magasban	Élesített
10. Burnót	Rézfúvós hangszerek

IV. Szójátékos csattanó. Megfejtésül a Kíváncsi kolléga című, túloladali rejtvény, illetve vicc csattanóját kell beküldeni. A helyes megfejtés értéke 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 86 pont, de már 65 pont is elég ahhoz, hogy a megfejtés beküldője részt vehessen a sorsoláson, és egy értékes könyv nyertese lehessen. Könyvjutalomban tíz szerencsés megfejtőnk részesül. A fejtörők megoldását **2011. szeptember 15-éig** tessék elküldeni vagy folyóiratunk címére: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi Mihály u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének e-mail címére: gretsyl@t-online.hu

Minden rejtvénykedvelő olvasónak jó nyári pihenést és sikeres megfejtést kívánunk a feladványok készítői:

Grétsy László (III.), Harmati Gizella (II.), Láng Miklós (I.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (65.)

Nem szótározott szavak tárháza

érintőceruza – az érintőképernyős számítógépeken (pl. táblagépeken) használható ceruza, illetve toll

félspidron – l. *spidron*

hangmasszázs l. *hangtál*

hangtál – a keleti kultúrákban használt bádogedény, melynek karimáját körkörösén kézzel vagy pálcával simogatva különleges hangzást érnek el. Ennek nyomán keletkezett szavak: *hangmasszázs*, *hangterápia*.

hangterápia l. *hangtál*

iPad l. *táblagép*

iPod l. *táblagép*

kalandtúra – feladatokkal, erőpróbákkal nehezített (főként csapatösszetartó) tréning, kirándulás

LED – fényt kibocsátó dióda. Magyaros kiejtéssel használjuk: *led*. Az angol *light emitting diode* (ejtsd: lájt emitting dájód) rövidítése. Pl. „A már használatos **LED** fényű világítótestek enyhén kékes fénytől tartók számára dolgozták ki ... az első, már fehér fényt sugárzó,] EnduraLED elnevezésű **LED-es** villanykörtét” (Népszabadság, 2011. január 26.).

lézerceruza ☺ – a vetített prezentáció egy részletére nagy távolságból lézerrfényrel rámutató eszköz. Másik neve: *lézeres mutatópálca*.

lézeres mutatópálca l. *lézerceruza*

pumanó ☺ – olyan középkorú nő, aki fitnesz és plasztikai sebészet segítségével fiatal akar maradni (Magyar Nemzet, 2011. márc. 19.).

semispidron l. *spidron*

spidron – középpontosan szimmetrikus alakzat, amely egyenlő oldalú és egyenlő szárú háromszögek sorozatából épül fel. Feltalálója Erdély Dániel. A szó kitalálásakor szerepet játszott az angol *spider* (pók) szó, valamint az, hogy az alakzat spirális szerveződésű. A *semispidron* jelentése: félspidron. (Ejtése: spidron, semispidron.) Az alapötlet már 1980-ban megszületett, nyilvánosan 1998-ban mutatták be a spidront, azóta több konferencián, találmányi bemutatón nyert díjat. (Erdély Dániel: Spidronok, valamint személyes közlés.)

stuff l. *stuffol*

stuffol ☺ – (folyamatosan) bántó megjegyzéseket tesz, (ki)oszt. Főnévként ebből elvonva: *stuff* 'kiosztás'. (Valószínűleg a német *stufen* 'fokoz' szóból fejlődött ki.)

táblagép ☺ – könnyű, érintőképernyős számítógép. Az angol *tablet* (rég. 'írotábla') szóból ered, magyarítása szinte azonnal megtörtént. Ezt elősegíthette, hogy a *tablet* más jelentésben (*tableta*) már korábban meghonosodott a magyar nyelvben. A táblagépeket különösen két márkanéven terjesztik (*iPad*, *iPod*, ejtése: ájped, ájpod), így ezek neve köznevesülni látszik. A szó összetételekben is felbukkan: *táblagépfestész*.

táblagépfestész l. *táblagép*

A rovat 1998–2010. között megjelent anyagát tartalmazza a következő kötet: Jelentés a magyar nyelvről. Új szavak, kifejezések. Szerk.: Balázs Géza. Inter-MSZT, Budapest, 2010. Új idegen szavak magyarítását megnézheti vagy ajánlhatja a www.szomagyarito.hu honlapon.

B. G. és B. M.
balazsge@due.hu

KÍVÁNCSI KOLLÉGA – Mondd, miért nevezed a havi törlesztést sátáni kiadásnak? (A választ az ábra fő sorában rejtettük el.)				A VICC CSATTANOJA	UTAT ELHAGY	LITER	TÁVOLI NŐELŐD
				MÉTER	GEO-METRIA	ZUBOGÓ VIZET ÖNT RÁ	
				EGYSZERŰ GÉP			
				TÖLTÖTT SÜTEMÉNY			
				MÓKA SZODAKÉSZÍTÉS KELLÉKE			
		PERC					
A TÖLGY IS EZ	BÜNÖZŐ	KANÓC VÉGEI!	TEST-NEVELÉSI JÁTÉK KICSIKNEK	KEZDETI ZAVAR!		RONGY SZELEI!	
FRANCIA AUTÓJEL	MÁLTAI AUTÓK JELZESE			PETRARCA MUZSÁJA		ZSIBÁRUS	
	KORREPTÁLÁS						
	PÉNZ AZ APEH-TŐL						
CITROMBÓL NYOM					CÁFOLAT KEZDETE!		GAZDASÁGI ÉPÜLET
FÖLDKÉREG!					AZ EGYIK SZÜLŐ		
FÜRESZÜZEMI ANYAG		GYÖNYÖR A SKÓT FÜLNEK!					
ÜRES DÍJ!		FEL FÁNK!					
						RÓMAI 50-ES	
						SZINTÉN NEM	
							ÉLTETŐ FÉNY
DÖNTÉS ALÁÍRÁSA		AMPER, RÖVIDÍTVE		NORVÉG NYELVTUDÓS (IVAR)			
MOZI VÉGE!		KÁD BELSEJE!					
				A SUGÁR JELE	NAGYOT A HÁTÁRA VÁGÓ	EZEN A NAPON	
				IDŐSB. RÖVIDÍTVE		TONGA NOB-JELE	
LOSONC KÖZELI TELEPÜLÉS	VASVÉG!	MI OKBÓL?					A FOSZFOR VEGYJELE SZÓBELI
VEREJTÉKES	NÉHAJ ANGOL SZÍNÉSZNŐ	KASZA VÉGE!					
ÁTNYÚJT							
OXIGÉN				PIEDONE, A ... (FILMCÍM) DALVÉG!			
1/2 ATOM!		GYORSAN PÁROLGÓ				FOLYÓ (ÉS FA) RÉSZE	
FRISS, ELEVEN		NUMERO, RÖVIDÍTVE				NÉVELŐ	
FÉLÉDES!				ENNEK ALJÁHOZ NEWTON, RÖVIDÍTVE			
						AZ IRIDIUM VEGYJELE ELKÉPZELÉS	
PUSKÁVAL LÖVŐ		A MÚLT IDŐ JELE		KÉRDŐSZÓCSKA		TOJÁSHÉJ!	HÍM SERTÉS
KÖZÉPEN LAPÍTÓ!		ÉN, LATINUL		KEZDETI ÓROM!		CHILEI LÉGICÉG	
			SZIVÁRVÁNYOS ... HALFAJ LENVÉGI!				KELVIN, RÖVIDÍTVE BIZTATÓ SZÓCSKA
NAPVÉGI							
TÖLTÖTT SÜTEMÉNY							
SÖTÉT SZÍNÁRNYALAT							
LOPÓZIK					E		

NYELVÉSZ • LELETEK

ELV • ÉSZLELETEK

Dr. Bodri Csaba olvasónk írja: „A közelmúltban a Dunakeszin található Auchan Áruházban lettem figyelmes a csatolt képen látható felírra. Sajnos, a pénztárosnő nem értette meg, hogy én miért 4 db kosarat tettem a futószalagra fizetés céljából...” Talán kevesellte a nyilván otthonról behozott kosarak számát... (G. L.)

Ariel kompakt mosószer
 por: 6 kg + 20%, 486,-/1 kg
 gél: 4,5 l + 25%, 622,-/1 l
 folyékony mosótabletta, 64 db/cs, 55,-/db

3499,-/db

Folyékony tablettá? Minden elismerésem a kitalálóké. Ettől biztosan nem zörög a mosógép! (Beküldte **Gasparics Gyula** zsámbéki olvasónk.)

fükhöz. Ez volt az utolsó mondat, amit még hallhattak az öltözőben az újságírók. Majd a nem odaváló személyeket udvariasan kitessekeltek a „szentéjből”.

Előtte Szivicstől megtudtuk, tisztában van vele, hogy milyen erőt képvisel a szombati ellenfél olasz edző, olaszos futball. Jól vé-

A *szent éj* karácsonyi hangulatnak jó, de itt az öltözőről van szó, amely idézőjeles „szentély”! (Találta: **Holczér József**.)

4

ZALAEGERSZEG

A SZOMJÚSÁG ELLEN

MIT ISZUNK NYÁRON? – DR. OROSLÁN TAMÁS VÁLASZOL

■ A nyári időszakban a téli ellentétben, akár féltőnként is a „pohárhoz nyúlunk”, de nem mindegy, hogy mivel öltük szomjunkt. A hangzatos reklámszövegek a már jól ismert márkanévvel különféle cukros, mesterséges adalékanyagot tartalmazó üdítőitalok, dobozos gyümölcslevek fogyasztására sarkalnak. Ezek a termékek, még a (beugrasztó) light felíratúkat sem alkalmasak azonban a szomjoltásra, főleg a nyaktiló nélküli ivásra, ugyanis édesek. A legideálisabb innivaló, kiváltképp nagy melegben, a víz.

Én is ellenzem a nyaktilót, éppen ezért nem írom meg teljes nevemet. Tisztelettel: **Sz. A., Zalaegerszeg**

10 448
ISTVÁN TÉR
45 23

Ezúttal két olyan étkezdenek a képét küldöm be, amelynek a nevét érdekesnek tartom. Egyébként, mint az utcanévtáblákról látható, nincs is messze egymástól a két vendéglátóhely. (**Wagner Attila**, Budapest)

Fővárosi Bíróság

A beadványokban hivatkozni kell erre a számmra. Ezt az idéző végzés a megjelenésükre fel kell mutatni.

IDÉZŐ VÉGZÉS

Az utóbbi években több amerikai fegyvergyártó is fantáziát látott pökekes motívumokkal díszített fegyverek kiadásában. A Smith and Wesson emlékeztető „Texas Hold'em” revolvere után a North American Arms ékesítette .22 Long Rifle kaliberű ötlövetű minirevolverét. A Queen of Hearts-modell gyöngyház markolatthéjakat kapott „Q és szív” motívumokkal, a rozsdamentes acél dobra pedig aranyberakás került a kör dímát ábrázolva. A fegyverből csupán 500 db készül.

www.naaminis.com

E két levél-, illetve újságkivágatot az köti össze, hogy mindkettőben található egy olyan *kör* hangsor, amely más szövegben nagyon jó lehet, itt azonban nem az. Az egyikben *kor* kellene helyette (megjelenés^{kor}), a másikban pedig *kör*, hosszú *ő*-vel, mivel ott a francia kártya egyik lapját, illetve színét jelenti (a francia *coeur* 'szív' szóból). A tanulságos példát **Spirnyák Balázs** zalaegerszegi olvasónknak köszönhetjük.

